

CRNI LABUD

CRNI LABUD

Uticaj krajnje neverovatnih zbivanja

NASIM NIKOLAS TALEB

Prevod
Ana Imširović Đorđević
Ana Ješić

HELIKS

Naslov originala
Nassim Nicholas Taleb:
THE BLACK SWAN
(The Impact of the
Highly Improbable)

Copyright © 2007, 2010 by Nassim Nicholas Taleb
Copyright © 2010 za srpsko izdanje, Heliks

Izdavač
Heliks

Za izdavača
Brankica Stojanović

Redaktor
Aleksandra Dragosavljević

Lektor
Vesna Đukić

Štampa
Newpress, Smederevo

Tiraž
1000 primeraka

Prvo izdanje

Knjiga je složena
tipografskim pismima
Avant Garde i Sabon

ISBN: 978-86-86059-10-9

Smederevo, 2010.

www.heliks.rs

*Benoa Mandelbrotu,
Grku među Rimljanima*

SADRŽAJ

Prolog	xix
O ptičjem perju	xix
<i>Ono što ne znate</i>	xxi
<i>Stručnjaci i prodavci magle</i>	xxii
<i>Saznajmo kako da saznajemo</i>	xxiii
Nova vrsta nezahvalnosti	xxiv
Život je vrlo neuobičajen	xxvi
Platon i štreberi	xxvii
Predosadno da bi se o tome pisalo	xxviii
Zaključak	xxix
<i>Mapa poglavlja</i>	xxx
DEO I: ANTIBIBLIOTEKA UMBERTA EKA	1
Poglavlje 1: Šegrtovanje empirijskog skeptika	3
Anatomija crnog labuda	3
Postupaj u skladu sa uverenjima	6
<i>Iščezli raj</i>	7
<i>Zvezdana noć</i>	7
Istorija i trio neprozirnosti	8
<i>Niko ne zna šta se događa</i>	8
<i>Istorija ne puži – ona skače</i>	10

<i>Dragi dnevnice: o istoriji koja teče unazad</i>	11
<i>Obrazovanje u taksiju</i>	14
Klasteri	14
<i>Gde je središte zbivanja?</i>	17
3,5 kilograma kasnije	17
<i>Psovka kao izraz nezavisnosti</i>	20
<i>Filozof iz limuzine</i>	21
Poglavlje 2: Jevgenijin crni labud	22
Poglavlje 3: Mešetar i prostitutka	25
Najbolji (najgori) savet	25
Čuvajte se skalabilnog!	27
<i>Napredovanje skalabilnosti</i>	28
Skalabilnost i globalizacija	30
Putovanja po mediokristanu	31
<i>Neobična zemlja Ekstremistan</i>	31
<i>Ekstremistan i znanje</i>	32
<i>Divlje i pitomo</i>	33
<i>Tiranija slučajnosti</i>	34
Poglavlje 4: Hiljadu i jedan dan, ili kako ne biti tupadžija	37
Čemu nas uči ćurka?	39
<i>Obučeni da budu dosadni</i>	42
<i>Crni labud je uslovljen znanjem</i>	43
Kratka povest problema Crnog labuda	44
<i>Sekst (avaj) Empirik</i>	45
<i>Algazel</i>	46
<i>Skeptik, prijatelj religije</i>	47
<i>Neću da budem ćurka</i>	48
<i>Želja za životom u Mediokristanu</i>	48
Poglavlje 5: Dokazivanje kao zamlaćivanje!	50
<i>Nojevi nisu sve ptice</i>	52
<i>Dokazi</i>	54
Negativni empirizam	55
<i>Brojati do tri</i>	57
<i>Vidim još jedan crveni mini!</i>	58

<i>To nije sve</i>	59
<i>Natrag u Mediokristan</i>	60
Poglavlje 6: Narativna zabluda	61
O razlozima mog odbacivanja razloga	61
Rascep mozga	63
<i>Malo više dopamina</i>	66
<i>Pravilo Andreja Nikolajeviča</i>	67
<i>Bolji način da se umre</i>	68
Iskrivljeno sećanje	69
<i>Ludakova priča</i>	70
<i>Naracija i terapija</i>	71
Grešiti uz beskrajnu preciznost	72
<i>Nepristrasna nauka</i>	74
Senzacionalno i Crni labud	74
<i>Slepilo za Crnog labuda</i>	75
<i>Privlačnost senzacionalnog</i>	78
Prečice	79
<i>Pazite se mozga</i>	81
<i>Kako izbeći narativnu zabludu</i>	82
Poglavlje 7: Živeti u predvorju nade	84
Okrutnost kolega	85
<i>Kada je relevantno ujedno senzacionalno</i>	86
<i>Nelinearnosti</i>	87
<i>Proces ispred rezultata</i>	88
<i>Ljudska priroda, sreća i neravnomerno nagrađivanje</i>	89
<i>Predvorje nade</i>	90
<i>Opijen nadom</i>	91
<i>Slatka zamka iščekivanja</i>	92
<i>Kada vam je potrebna tvrđava Bastijani?</i>	92
El desierto de los tártaros	93
<i>Krvariti ili pući</i>	95
Poglavlje 8: Nepresušna sreća Đakoma Kazanove: problem nemih dokaza	99
Priča o utopljenim vernicima	99
Groblje slova	101

<i>Kako postati milioner u deset koraka?</i>	104
Banja za pacove	105
<i>Opaka zabluda</i>	107
<i>Druge skrivene implikacije</i>	107
<i>Razvoj plivačkog tela</i>	108
Ono što vidite i ono što ne vidite	109
<i>Lekari</i>	111
Teflonski zaštitni sloj Đakoma Kazanove	111
<i>„Ja rizikujem“</i>	114
Ja sam Crni labud: antropaska pristrasnost	116
<i>Kozmetičko „zato“</i>	118
Poglavlje 9: Ludička zabluda ili štreberska neizvesnost	120
Debeli toni	120
<i>Džon koji nije iz Bruklina</i>	121
Ručak na jezeru Komo	124
<i>Štreberska neizvesnost</i>	125
<i>Kockanje s pogrešnom kockom</i>	127
Zaključak prvog dela	129
<i>Kozmetika isplivava na površinu</i>	129
<i>Odmak od primata</i>	131
DEO II: PROSTO NEPREDVIDLJIVO	133
<i>Od Jogija Bere do Anrija Poenkarea</i>	134
Poglavlje 10: Skandalozno predviđanje	135
O neodređenosti broja Katarininih ljubavnika	136
Ponovo o slepilu za crne labudove	139
<i>Pogađanje i predviđanje</i>	140
Informacije škode znanju	140
Problem stručnosti ili tragedija prodaje magle	143
<i>Šta napreduje a šta ne</i>	143
<i>Kako da se poslednji smežete</i>	146
<i>Događaji su čudnovati</i>	147
<i>Zbijanje u krdo</i>	148
<i>Bio sam „skoro“ u pravu</i>	149
<i>Stvarnost? Čemu?</i>	152

„Osim toga“, bilo je ok	154
<i>Lepota tehnologije: proračunske tabele u Excelu</i>	156
<i>Priroda grešaka u predviđanju</i>	157
Ne prelazite reku ako je (u proseku) duboka 1,2 metra	158
<i>Nadite drugi posao</i>	161
<i>Na aerodromu Džon F. Kenedi</i>	162
Poglavlje 11: Kako tražiti ptičju kaku	163
Kako tražiti ptičju kaku	163
<i>Slučajna otkrića</i>	164
<i>Rešenje koje čeka na problem</i>	167
<i>Stalno tragajte</i>	168
Kako da predvidite svoja predviđanja!	169
N-ta bilijarska kugla	172
<i>U stilu Treće republike</i>	172
<i>Problem s tri nebeska tela</i>	174
<i>Hajeka još ignorišu</i>	177
<i>Kako ne biti štreber?</i>	179
<i>Akademski libertarijanizam</i>	181
<i>Predviđanje i slobodna volja</i>	181
Zelavi smaragd	186
Velika mašina za predviđanje	187
Poglavlje 12: Epistemokratija, jedan san	189
<i>Gospodin de Montenj, epistemokrata</i>	190
<i>Epistemokratija</i>	191
Prošlost prošlosti i budućnost prošlosti	192
<i>Predviđanje, pogrešno predviđanje i sreća</i>	193
<i>Helen i proricanje unatrag</i>	194
<i>Topljenje kockice leda</i>	195
<i>Ponovo o nepotpunosti informacija</i>	196
<i>Šta oni nazivaju znanjem</i>	197
Poglavlje 13: Slikar Apel, ili šta činiti ako ne možete da predviđate?	199
Saveti su jeftini, vrlo jeftini	199
<i>Biti budala, ali selektivna budala</i>	201
<i>Budite pripravnici</i>	201

Ideja o pozitivnoj slučajnosti	201
<i>Nepostojanost i rizik Crnog labuda</i>	202
<i>Barbel strategija</i>	203
„Niko ništa ne zna“	204
<i>Velika asimetrija</i>	208
DEO III: TI SIVI LABUDOVI EKSTREMISTANSKI	211
Poglavlje 14: Od Mediokristana do Ekstremistana, i nazad	213
<i>Svet nije fer</i>	213
<i>Efekat po Mateji</i>	214
<i>Lingua franca</i>	217
<i>Ideje i zaraze</i>	218
U Ekstremistanu niko nije siguran	219
<i>Brukliniski Francuz</i>	219
<i>Dugi rep</i>	221
<i>Naivna globalizacija</i>	223
Odmaci od Ekstremistana	225
Poglavlje 15: Zvonasta kriva, ta velika intelektualna prevara	227
Gausovsko i mandelbrotsko	227
<i>Povećanje smanjenja</i>	229
<i>Mandelbrotsko</i>	230
<i>Šta da zapamtite</i>	232
<i>Nejednakost</i>	232
<i>Ekstremistan i pravilo 80/20</i>	233
<i>Trava i drveće</i>	234
<i>Zašto možete bezbrižno uživati u kafi?</i>	235
<i>Ljubav prema izvesnosti</i>	236
<i>Kako izazvati katastrofu</i>	237
Kettleovo prosečno čudovište	238
<i>Zlatna prosečnost</i>	239
<i>Božja greška</i>	240
<i>Poenkare priskače u pomoć</i>	241
<i>Eliminisanje nefer uticaja</i>	241
„Grci bi to deifikovali“	241
<i>Isključivo da ili ne, molim</i>	242

(Literarni) misaoni eksperiment o poreklu zvonaste krive	243
<i>Te utešne pretpostavke</i>	248
<i>„Sveprisutnost Gausove distribucije“</i>	248
Poglavlje 16: Estetika slučajnosti	251
Pesnik slučajnosti	251
Platonizam trouglova	254
<i>Geometrija prirode</i>	254
<i>Fraktalnost</i>	255
<i>Vizuelni pristup Ekstremistanu/Mediokristanu</i>	257
<i>Biseri pred svinje</i>	258
Logika fraktalne slučajnosti (uz upozorenje)	260
<i>Problem s uspostavljanjem gornje granice</i>	264
<i>Pazite se preciznosti</i>	264
<i>Ponovo o barici vode</i>	264
<i>Od predstave do stvarnosti</i>	266
Još jednom, pazite se prognozera	267
<i>Još jednom, srećno rešenje</i>	268
Gde je sivi labud?	270
Poglavlje 17: Lokov ludak ili zvonaste krive na pogrešnim mestima	272
<i>Samo pedeset godina</i>	273
<i>Činovnička izdaja</i>	273
<i>Svako može da postane predsednik</i>	275
<i>Još užasa</i>	276
<i>Konfirmacija</i>	279
Bio je to samo Crni labud	279
<i>Kako pružiti „dokaze“</i>	280
Poglavlje 18: Neizvesnost lažnog	284
Ponovo o ludičkoj zabludi	284
<i>Prepoznajte lažnjaka</i>	285
<i>Mogu li filozofi da budu opasni po društvo?</i>	286
<i>Nevolja s praksom</i>	287
Koliko Vitgenštajna može da stane na vrh igle?	287
<i>Gde je Popper baš kad vam zatreba?</i>	288
<i>Biskup i analitičar</i>	289
<i>Lakše nego što mislite: problem s odlučivanjem u skepticizmu</i>	289

DEO IV: KRAJ	291
Poglavlje 19: Pola-pola ili kako izravnati račune s Crnim labudom	293
Bezbolno propuštanje vozova	295
Kraj	295
EPILOG: JEVGENIJINI BELI LABUDOVI	297
REČNIK	299
POSTSKRIPTUM ESEJ: O IZDRŽLJIVOSTI I KRHKOSTI, DUBLJE FILOZOFSKE I EMPIRIJSKE REFLEKSIJE	303
I–Učiti od majke prirode, najstarije i najmudrije	305
O sporim ali dugim šetnjama	306
<i>Moje greške</i>	307
Izdržljivost i krhkost	308
<i>Suvišnost kao osiguranje</i>	309
<i>Veliko je ružno – i krhko</i>	312
<i>Klimatske promene i preveliki zagađivači</i>	313
<i>Zgusnutost vrsta</i>	314
<i>Drugi tipovi suvišnosti</i>	315
<i>Distinkcije bez diferencijacije, diferencijacije bez distinkcije</i>	317
Društvo otpornije na greške	319
II–Čemu tolike šetnje ili kako sistemi postaju krhki?	322
Još par <i>barbel</i> strategija	322
<i>Pazite se fabrikovane stabilnosti</i>	327
III–Margaritas ante porcos	328
Glavne greške u shvatanju poruke	329
<i>Kako izbrisati svoj zločin?</i>	333
<i>Put kroz bespuće</i>	334
IV–Asperger i ontološki crni labud	337
Aspergerovska verovatnoća	338
Ponovo o slepilu za budućnost	339
Verovatnoća mora biti subjektivna	341
<i>Termometar za verovatnoću</i>	343

V–(Verovatno) najkorisniji problem u istoriji moderne filozofije	345
Život u dve dimenzije	346
Zavisnost od teorije u pogledu retkih događaja	348
<i>Epimenid Krićanin</i>	348
<i>Teorema nerešivosti</i>	349
<i>Štos je u posledicama...</i>	349
<i>Od stvarnosti do predstave stvarnosti</i>	350
<i>Dokaz glavom i bradom</i>	353
Zabluda o verovatnoći pojedinačnog događaja	353
<i>Psihologija percepcije devijacija</i>	355
Problem indukcije i kauzalnosti u kompleksnom domenu	356
<i>Indukcija</i>	357
<i>Vožnja školskog autobusa vezanih očiju</i>	357
VI–Četvrti kvadrant, rešenje za te najkorisnije probleme	359
<i>Dejvid Fridman, laka mu zemlja</i>	359
Odluke	360
Četvrti kvadrant – mapa	361
VII–Šta činiti s četvrtim kvadrantom?	365
Ne koristiti pogrešnu mapu: shvatanje ijatrogenosti	365
<i>Negativan savet</i>	366
<i>Ijatrogenost i etiketa nihilizma</i>	367
Fronetička pravila: ako je <i>barbel</i> strategija nemoguća, šta je u stvarnom životu mudro činiti (ili ne činiti) da bi se ublažilo dejstvo četvrtog kvadranta?	368
VIII–Deset principa za izgradnju društva otpornijeg na Crnog labuda	372
IX–Amor fati: kako postati neuništiv?	375
<i>Nihil perdit</i>	377
BELEŠKE	379
BIBLIOGRAFIJA	399
ZAHVALNICE UZ PRVO IZDANJE	425
INDEKS	431

NAPOMENA UZ DRUGO IZDANJE

Da bih sačuvao celovitost originalnog teksta, dopune ovom izdanju sam ograničio na malobrojne fusnote. Dodao sam dugačak Postskriptum esej u kome dublje zalazim u filozofsku i empirijsku raspravu o temi i bavim se nekim pogrešnim shvatanjima koncepta Crnog labuda koja iskrsavaju nakon prvog izdanja knjige.

PROLOG

O PTIČJEM PERJU

Ljudi u Starom svetu, pre otkrića Australije, bili su ubedeni da su *svi* labudovi beli i činilo se da empirijski dokazi sasvim potkrepljuju to uverenje. Prizor prvog crnog labuda možda je bio interesantno iznenađenje za nekočinu ornitologa (i druge silno zainteresovane za boje ptica), ali to nije poenta ove priče. Ona ilustruje ozbiljnu ograničenost učenja zasnovanog na posmatranju ili iskustvu i krhkost našeg znanja. Samo jedan prizor može da poništi opšti zaključak izveden na osnovu opažanja miliona belih labudova tokom celog milenijuma. Dovoljna je jedna jedina (i, kako sam čuo, prilično ružna) crna ptica.*

Proširiću to filozofsko-logičko zapažanje i zaći u empirijsku stvarnost, onu koja me opsega još od detinjstva.† Ono što ovde nazivamo Crni labud (i pišemo velikim slovom) jeste događaj koji ima sledeće tri odlike:

* Zahvaljujući sve masovnijoj upotrebi mobilnih telefona s kamerama skupio sam veliku kolekciju slika crnih labudova koje su mi čitaoci slali s putovanja. Prošlog Božića dobio sam i sanduk vina *Crni labud* (nije mi omiljeno), video-zapis (ne gledam video-snimke) i dve knjige. Radije gledam fotografije.

† Za događaje tipa Crni labud (velikim slovom) upotrebio sam logičnu metaforu s crnim labudom (malim slovom), ali ovaj problem ne bi trebalo brkati s logičkim problemom koji postavljaju brojni filozofi. Ovde se ne radi toliko o izuzecima, koliko o ogromnoj ulozi koju ekstremni događaji igraju u mnogim domenima života. Osim toga, logički problem se bavi mogućnošću izuzetka (crnog labuda), a moj se bavi *ulogom* izuzetnog događaja (Crnog labuda) koji dovodi do male predvidivosti i potrebe za većom otpornošću prema negativnim Crnim labudovima uz izlaganje pozitivnim Crnim labudovima.

Prvo, *vanredan* je po tome što ne spada u domen uobičajenih očekivanja, jer ništa što se zbilo u prošlosti ne može ubedljivo ukazati na to da je on uopšte moguć. Drugo, uticaj mu je ogroman. Treće, i pored toga što je vanredan ljudska priroda nas nagoni da smišljamo *naknadna* objašnjenja za njegovu pojavu usled čega on postaje objašnjiv i predvidljiv.

Zaustaviću se ovde i sažeti navedeni trojac osobina: retkost, izuzetan značaj i retrospektivna (iako ne i perspektivna) predvidljivost.* Mali broj Crnih labudova objašnjava gotovo sve u našem svetu, od uspona ideja i religija, dinamike istorijskih događanja, do važnih dešavanja u našim privatnim životima. Još otkako smo izašli iz pleistocena, pre otprilike deset milenijuma, uticaj Crnih labudova se povećavao. Naročito je osnažio tokom industrijske revolucije, kada je svet bivao sve složeniji, dok su uobičajeni događaji, oni koje izučavamo, pretresamo i nastojimo da predvidimo na osnovu čitanja novina, bivali sve nevažniji.

Zamislite samo koliko bi vam u osvit dešavanja 1914. vaše shvatanje sveta pomoglo da pogodite šta će uslediti (ne varajte koristeći objašnjenja koja vam je u glavu usadio dosadni profesor u srednjoj školi). A u slučaju Hitlerovog uspona i novog rata koji je usledio? Ili u slučaju naprasne smrti Istočnog bloka? U predviđanju uspona islamskog fundamentalizma? Ili u slučaju širenja interneta? Ili kraha berze 1987. godine (i još manje očekivanog oporavka)? Prolazni trendovi, epidemije, mode, ideje, novi umetnički pravci i škole – sve to sledi dinamiku Crnih labudova, kao i, doslovno, gotovo sve bitno čega biste se mogli setiti.

Crni labud predstavlja veliku zagonetku upravo zbog te kombinacije male predvidljivosti i ogromnog uticaja. Ali to još nije glavna tema ove knjige. Dodajmo tom fenomenu i činjenicu kako smo skloni da se ponašamo kao da on ne postoji! Ne mislim samo na vas, vašeg rođaka Džoiija i mene, nego i na skoro sve „društvene naučnike“ koji već duže od jednog veka delaju u lažnom uverenju da svojim oruđima mogu meriti neizvesnost. Primena takvih nauka o neizvesnosti na probleme u stvarnom svetu odista je imala smešne posledice. Imao sam privilegiju da vidim takve slučajeve u sferi finansija i ekonomije. Upitajte nekog brokera da vam definiše „rizik“ i najverovatnije će umesto definicije predložiti koje *mere* da preduzmete kako biste *isključili* mogućnost Crnog labuda – a za predviđanje procene ukupnog rizika one nisu ništa vrednije od astrologije

* Crni labud je i nešto što je *krajnje očekivano* a ne desi se. Obratite pažnju na to da je, po pravilu simetrije, zbivanje krajnje neverovatne pojave ekvivalentno nedešavanju krajnje verovatne pojave.

(videćemo kako se takve prevare zaogrću intelektualnim plaštom matematike). U društvenom smislu to je endemski problem.

Središnja ideja ove knjige je da smo slepi za slučajnost, posebno za krupne devijacije: Zašto smo mi, bili naučnici ili ne, genijalci ili obični ljudi, skloni da umesto šume vidimo drveće? Zašto se uporno bavimo detaljima, a ne mogućim značajnim i velikim događajima, uprkos očiglednim dokazima o njihovom golemom uticaju? I, ako sledite moju argumentaciju, zašto čitanje novina čak *umanjuje* vaše znanje o svetu?

Lako je uvideti da je život kumulativan ishod nekolicine značajnih potresa. Dok sedite u fotelji (ili na barskoj stolici), zaista vam nije teško da utvrdite ulogu Crnih labudova. Izvedite sledeću vežbicu. Razmotrite sopstveni život. Uzmite u obzir značajne događaje, tehnološke promene i izume koji su se desili u vašem okruženju otkad ste se rodili i uporedite sve to s onim što se očekivalo pre nego što su se desili. Koliko ih je bilo predviđeno? Razmislite o svom privatnom životu, recimo o izboru profesije, pronalaženju partnera, preseljenju iz rodne zemlje, izdajama koje ste doživeli, neočekivanim dobitcima ili gubicima. Koliko često su se te stvari odvijale po planu?

Ono što ne znate

Po logici Crnog labuda, *ono što ne znate* je znatno relevantnije od onoga što znate.* Uzmite u obzir da mnoge Crne labudove može da izazove i rasplamsa upravo *to što su neočekivani*.

Setite se terorističkog napada od 11. septembra 2001. godine: da je 10. septembra taj rizik bio razumno *predvidljiv*, ne bi se ni desio. Da je takva mogućnost smatrana vrednom pažnje, nebom iznad kula blizakinja kružili bi borbeni avioni, vrata na avionima bi bila zaključana i otporna na metke i napad se ne bi ni desio. Možda bi se desilo nešto drugo. Šta? Ne znam.

Nije li čudno kada vidite da se događaj desi upravo zato što nije trebalo da se desi? Kako da se od toga odbranimo? Bilo kakvo saznanje (na primer, da je Njujork laka meta za teroriste) može se obezvređiti ako i

* Crni labud je rezultat kolektivnih i individualnih saznavnih ograničenja (ili iskrivljenja), a najviše oslanjanja na znanje; to nije objektivni fenomen. Najgora greška učinjena pri interpretaciji mog Crnog labuda jeste pokušaj da se definiše „objektivni Crni labud“ koji bi u očima svih posmatrača bio istovetan. Za žrtve, događaji od 11. septembra 2001. bili su Crni labud, ali oni to svakako nisu bili za njihove počiniocce. Ova poenta je dodatno razmotrena u Postskriptumu.

vaš neprijatelj zna da vi to znate. Možda je čudno, ali u takvoj strateškoj igri, ono što znate može biti zaista beznačajno.*

To važi za sve rabote. Razmislite koji je „tajni recept“ vrtoglavog uspeha u ugostiteljskom biznisu. Da je poznat i očigledan, neko bi već došao na tu ideju i postala bi opšte mesto. Novi probitačan potez u poslu s restoranima morao bi da se oslanja na ideju koju niko od trenutnih ugostitelja ne bi tako lako smislio. Mora biti donekle neočekivan. Što je uspeh jednog poduhvata manje očekivan, to je manje konkurenata i utoliko će preduzetnik koji sprovede tu ideju u delo postići veći uspeh. Isto se odnosi na industriju cipela i izdavaštvo – kao i svako drugo preduzetništvo. Isto važi i za naučne teorije – nikoga ne zanima da sluša trivijalnosti. Isplativost jednog poduhvata je, generalno gledano, obrnuto proporcionalna očekivanosti.

Uzmimo pacifički cunami iz decembra 2004. Da je bio očekivan, ne bi prouzrokovao toliku štetu – u pogođenim oblastima bi bilo manje ljudi, jer bi bio aktiviran sistem za rano uzbunjivanje. Ono što znate ne može ozbiljno da vam naškodi.

Stručnjaci i prodavci magle

S obzirom na udeo vanrednih događaja u istorijskoj dinamici, *nesposobnost predviđanja vanrednog implicira nesposobnost predviđanja toka istorije.*

Ali, mi se ponašamo kao da smo u stanju da predvidimo istorijske događaje ili, što je još gore, kao da smo u stanju da menjamo tok istorije. Pravimo tridesetogodišnje projekcije deficita socijalnog osiguranja i cena nafte, ne shvatajući kako ne možemo da predvidimo ni šta će s time biti sledećeg leta – naše kumulativne greške u predviđanju političkih i ekonomskih događanja tako su strašne da se moram uštinuti kad god pogledam empirijske podatke jer nisam siguran da li možda sanjam. Ne iznenađuju toliko razmere pogrešnih predviđanja, već to što ih nismo svesni. To je posebno zabrinjavajuće kada se radi o smrtonosnim sukobima: ratovi su u suštini nepredvidljivi (a mi to ne znamo). Zbog toga što ne razumemo kauzalne odnose između politike i prakse, lako se može desiti da agresivnim neznanjem izazovemo Crne labudove – poput deteta koje se igra izvođeci hemijske eksperimente.

* Ideja o otpornosti: zašto formulišemo teorije koje vode do projekcija i prognoza a ne fokusiramo se na izdržljivost tih teorija i posledice grešaka? Mnogo je lakše nositi se s problemom Crnog labuda ako se usredsredimo na otpornost prema greškama umesto na poboljšavanje predviđanja.

Mi smo nesposobni da predviđamo u oblastima podložnim uticaju Crnog labuda, a uz to nismo toga svesni, što znači da određeni profesionalci koji veruju da su stručnjaci u stvari to nisu. Sudeći po empirijskim podacima o oblastima kojima se bave, oni o njima ne znaju više od opšte populacije, ali su mnogo bolji naratori – ili, što je gori slučaj, veštiji su u zamazivanju očiju pomoću složenih matematičkih modela. I veća je verovatnoća da nose kravate.

Pošto su Crni labudovi nepredvidljivi, potrebno je da se prilagodimo njihovom postojanju (umesto što naivno pokušavamo da ih predvidimo). Možemo toliko toga da uradimo ako se usredsredimo na antiznanje, to jest na ono što ne znamo. Između ostalih blagodeti, možete odlučiti da sakupljate Crne labudove na koje se nabasa pukom srećom (one pozitivne) tako što ćete se maksimalno izložiti njihovom uticaju. Odista, u nekim sferama – poput naučnih otkrića i preduzetničkih kapitalnih investicija – dobitak od nepoznatog je nesrazmerno veliki, pošto tu od retkih događaja obično može malo da se izgubi, a puno da se dobije. Videćemo da, protivno shvatanju društvenih nauka, gotovo ni do jednog otkrića, ni do jedne značajne nove tehnologije, nije došlo po planu i projektu – oni su, naprosto, bili Crni labudovi. Prava strategija za pronalazače i preduzetnike jeste da se manje oslanjaju na detaljno razrađene planove i maksimalno se usredsrede na kreativno petljanje i prepoznavanje prilika kada se pojave. Zato se ne slažem sa sledbenicima Marksa i Adama Smita: slobodno tržište ne funkcioniše zato što nagrađuje ili podstiče veštinu, nego zato što dozvoljava ljudima da imaju sreće, zahvaljujući intenzivnim probama i greškama. Dakle, strategija je sledeća: što više petljanja i nastojanja da se stekne što više prilika za Crne labudove.

Saznajmo kako da saznajemo

Iz preteranog bavljenja onim što znamo proističe još jedna naša slična slabost: skloni smo da učimo pojedinosti umesto da usvajamo opšte zakonitosti.

Šta su ljudi naučili iz epizode od 11. septembra? Jesu li uvideli da se neki događaju, usled svoje dinamike, skoro nikako ne mogu predvideti? Nisu. Da li su naučili koja je to greška ugrađena u sistem zdravorazumskog razmišljanja? Nisu. A šta jesu naučili? Naučili su precizna pravila za izbegavanje mogućih islamskih terorista i visokih zgrada. Mnogi me uporno podsećaju kako je važnije da budemo praktični i preduzmemo opipljive korake nego da ispredamo teorije o znanju. Priča o Mažino liniji

pokazuje kako smo naučeni da se držimo pojedinačnog. Francuzi su posle Prvog svetskog rata, duž linije nemačke invazije u tom ratu, izgradili zid u cilju sprečavanja ponovne invazije – i Hitler ga je (maltene) bez imalo muke zaobišao. Francuzi su izvanredno poznavali istoriju; samo su je učili tako što su se previše bavili pojedinostima. Izrazita praktičnost i opsesivnost pojedinostima nije im pomogla da se zaštite.

Mi ne spoznajemo spontano *da ne učimo da ne učimo*. Problem leži u strukturi našeg uma: mi ne učimo pravila, već činjenice i samo činjenice. Izgleda da ne uviđamo najbolje metapravila (a takvo je pravilo da smo skloni da ne učimo pravila). Strastveno nipodaštavamo apstraktno.

Zašto? Na ovom mestu je neophodno – ujedno, to mi je plan i u ostatku knjige – i da izvrsnem konvencionalan način razmišljanja naglavačke i da pokažem koliko je neprimenljiv na naše moderno, kompleksno i sve *rekurzivnije* okruženje.*

Ali, tu je i jedno dublje pitanje: za šta su stvoreni naši umovi? Čini se kao da imamo pogrešno uputstvo za upotrebu. Izgleda da nisu stvoreni za razmišljanje i introspekciju; da jesu, sada bi nam bilo lakše, ali u tom slučaju danas ne bismo ni bili ovde i ja ne bih sada pričao o tome – jer bi mog pretka nesklonog svetu činjenica, introspektivnog i duboko zamišljenog, pojeo lav, dok bi njegov rođak, nemisleći ali hitriji, odjurio u zaklon. Uzmite u obzir da razmišljanje troši vreme i generalno predstavlja znatno traćenje energije, kao i to da su naši preci duže od sto miliona godina živeli kao nemisleći sisari, te da mozak koristimo tek delić naše istorije, i to na stvari isuviše periferne da bi bile značajne. Dokazi upućuju na to da razmišljamo mnogo manje nego što smo uvereni da je to slučaj – osim, naravno, kada razmišljamo o tome.

NOVA VRSTA NEZAHVALNOSTI

Tužno je setiti se svih onih ljudi prema kojima se istorija ponela nepravedno. Recimo, ukletih pesnika poput Edgara Alana Poa ili Artura Remboa koji su u društvu najpre bili prezreni a kasnije obožavani pa su se našli i u

* *Rekurzivno* ovde znači da u svetu u kome živimo ima sve više povratnih sprega. One uzrokuju događaje koji onda uzrokuju nove događaje (recimo, ljudi kupuju knjigu *zato* što su je drugi kupili), pokrećući tako lavine i arbitrarne i nepredvidljive planetarne ishode tipa „pobednik dobija sve“. Živimo u svetu prebrzog toka informacija koji dodatno ubrzava takve epidemije. Isto tako, događaji se mogu desiti *zato* što nije trebalo da se dese. (Naša intuicija je stvorena za okruženje u kome je splet uzroka i posledica jednostavniji i u kome je tok informacija sporiji). U doba pleistocena nije preovladivao takav tip slučajnosti, pošto je socioekonomski život tada bio znatno jednostavniji.

školskim programima (ima čak i škola koje nose imena negdašnjih srednjoškolskih propaliteta). Avaj, ta priznanja su došla malo prekasno kako bi im dala serotoninški podsticaj da se izvuku iz svojih nemilih pozicija ili postignu bolji uspeh u ljubavnom životu. Ali postoje heroji prema kojima je istorija ispala još nepravednija – to je vrlo tužna kategorija onih za čije junaštvo i ne znamo, a koji su nam spasavali živote i pomagali da izbegnemo katastrofe. Oni ne ostavljaju traga za sobom i čak nisu ni svesni svog doprinosa. Sećamo se onih mučenika što su umrli za cilj koji nam je poznat, ali nikada onih, ništa manje zaslužnih, što su doprineli cilju koga nikada nismo ni postali svesni – upravo zahvaljujući njihovom uspešnom doprinosu. Naša nezahvalnost prema ukletim pesnicima bleđa je senka te druge vrste nezahvalnosti. To je kudikamo podmuklija nezahvalnost jer izaziva osećanje beskorisnosti kod neznanog junaka. Ilustrovaću to sledećim misaonim eksperimentom.

Pretpostavimo da zakonodavac, hrabar, uticajan, mudar, uporan, vizionar, uspe da donese zakon obavezujući za sve avio-kompanije koji se mora ispuniti do 10. septembra 2001; on propisuje da vrata svih pilotskih kabina moraju biti stalno zaključana i blindirana (što će mnogo koštati avio-kompanije koje se bore za opstanak) – za slučaj da teroristi odluče da upotrebe avione za napad na Svetski trgovinski centar u Nju-jorku. Znam da je ovo suludo, ali radi se samo o misaonom eksperimentu (svestan sam da zakonodavac koji je pametan, hrabar, vizionar i istrajan možda i ne postoji; ali u tome je poenta misaonog eksperimenta). Zakonske mere nisu popularne među zaposlenima u avio-kompanijama, pošto im komplikuju život. Ali takva bi sigurno sprečila da se desi ono što se desilo 11. septembra.

Osobi koja bi nametnula zaključavanje pilotskih kabina ne bi dizali spomenike po javnim trgovima. Njen doprinos ne bi bio ni ukratko pomenut, čak ni u čitulji: „Džo Smit, čijom zaslugom smo izbegli katastrofu 11. septembra, umro je od komplikacija oboljenja jetre“. Reakcija javnosti na meru koja deluje tako izlišno i rastrošno bi, uz zdušnu podršku pilota, mogla da dovede i do toga da dobije otkaz. *Vox clamantis in deserto*.* Povući će se s posla deprimiran, osećajući se krajnje neuspešno. Umreće u ubeđenju da nije uradio ništa korisno. Želeo bih da mogu da mu odem na sahranu, ali, čitaoče, ja ne znam ko je on. Priznanje ipak može mnogo

* *Vox clamantis in deserto* – lat. glas vapijućeg u pustinji – reči iz Svetog pisma. Danas se ta izreka upotrebljava kad se želi reći da neko nešto uzaludno radi ili upozorava na nešto, ostajući usamljen u tome. (*Prim. prev.*)

da znači. Verujte mi, priznanje ipak daje pravu injekciju serotonina, čak i onima koji žarko izjavljuju kako ne veruju u društveno priznanje i da odvajaju rad od plodova rada. A vidite kako je nagrađen neznani junak: čak i njegov hormonski sistem pridružuje se uroti protiv njega.

Sada se ponovo prisetite događaja od 11. septembra. Ko je, naposljetku, dobio društveno priznanje? Oni koje ste videli u medijima, na televiziji, kako izvode herojska dela, kao i oni koje ste videli kako se trude da ostave utisak na vas da izvode herojska dela. U ovu drugu kategoriju spadaju ljudi poput Ričarda Grasoja, upravnika njujorške berze, koji je „spasio berzu“ i za taj doprinos dobio ogroman bonus (u iznosu od nekoliko *hiljada* prosečnih plata). A trebalo je samo da objavi na televiziji početak rada berze – na televiziji koja je, kao što ćemo videti, nosilac nepravednog tretmana i značajan uzrok slepila za Crne labudove.

Ko će biti nagrađen: onaj guverner centralne banke koji izbegne recesiju ili onaj koji „ispravi“ greške svojih prethodnika i bude na tom položaju za vreme ekonomskog oporavka? Čiji je doprinos vredniji: političara koji izbegne rat ili onog koji započne novi (i bude dovoljno srećan da ga dobije)?

U pitanju je ista izokrenuta logika s kojom smo se susreli razmatrajući vrednost onoga što ne znamo. Opšte je poznato da je potrebnije sprečiti nego lečiti, ali čin prevencije retko biva nagrađen. Mi slavimo one čija imena ostaju zapamćena u istorijskim knjigama, na račun onih kojih u našim knjigama nema. Ljudska rasa nije samo površna (što može biti donekle izlečivo), ona je i veoma nepravedna.

ŽIVOT JE VRLO NEUOBIČAJEN

Ovo je knjiga o neizvesnosti; vašem autoru, redak događaj je *jednak* neizvesnosti. Moja tvrdnja da pre svega treba da proučavamo retke i ekstremne događaje kako bismo shvatili one obične možda zvuči preterano – ali odmah ću je razjasniti. Postoje dva moguća pristupa. Prvi se odnosi na odbacivanje vanrednog i usmeravanje na „normalno“. Istraživač ostavlja „vanrednosti“ po strani i izučava uobičajene slučajeve. U drugom pristupu za razumevanje fenomena prvo je potrebno uzeti u obzir ekstremne slučajeve, naročito ako imaju izvanredan kumulativni učinak, kao Crni labud.

Ja ne marim mnogo za uobičajeno. Želite li da steknete sliku o prijateljevom temperamentu, moralnosti ili eleganciji, potrebno je da ga vidite na delu u ekstremnim situacijama, ne u redovnim uslovima ušuškanosti

u svakodnevni život. Možete li da ocenite koliko je kriminalac opasan na osnovu onoga što radi tokom jednog *običnog* dana? Možemo li da izučavamo zdravlje bez poznavanja pogubnih bolesti i epidemija? Zaista, normalno je često nevažno.

Gotovo sve u društvenom životu posledica je retkih šokova i skokova od ogromnog uticaja; a istovremeno, sve što se u društvenom životu izučava usmereno je na normalno, posebno s primenom metoda zaključivanja pomoću zvonaste krive, koje vam ne kažu gotovo ništa. Zašto? Zato što ova kriva zanemaruje velike devijacije, ne može s njima da se nosi, a ipak nas ostavlja u uverenju da smo savladali neizvesnost. Njen nadimak u ovoj knjizi biće VIP – velika intelektualna prevara.

PLATON I ŠTREBERI

Na početku pobune Jevreja u prvom veku naše ere, njihov bes je dobrim delom bio izazvan upiranjem Rimljana da u jevrejski hram u Jerusalimu postave kip Kaligule, u zamenu za stavljanje statue jevrejskog boga Jahvea u rimske hramove. Rimljani nisu shvatali da je za Jevreje (i kasnije levantske monoteiste) *bog* nešto apstraktno, sveobuhvatno, što nema nikakve veze s antropomorfnom, previše ljudskom predstavom koju su Rimljani vezivali za reč *deus*. Problem je bio u tome što jevrejski bog nije bio prikladan za simbolički prikaz. Isto tako, ono što mnogi imenuju i podrazumevaju kao nepoznato, neverovatno ili neizvesno, ja shvatam drugačije. To nije konkretna i precizna kategorija znanja, jedno *štreberski* određeno polje, već upravo suprotno – to je nedostatak (i ograničenje) znanja. To je izravna suprotnost znanju i trebalo bi da naučimo da izbegavamo upotrebu termina koji se odnose na znanje za opisivanje njegove suprotnosti.

Ono što nazivam *platonizmom*, po idejama (i ličnosti) filozofa Platona, jeste naša tendencija da brkamo mapu i realan teren, da se fokusiramo na čiste i dobro definisane forme, bilo da su to objekti poput trougla ili društveni pojmovi, kao što su utopije (društva izgrađena po kakvom smislenom planu) ili čak i nacionalnost. Kada takve ideje i krute konstrukcije nasele naš um, dajemo im prednost nad manje elegantnim stvarima, onim čija je struktura haotičnija i manje čvrsta (ideja koju ću dalje razrađivati tokom cele knjige).

Upravo zbog platonizma mi mislimo da shvatamo više nego što uistinu shvatamo. Ali to nije uvek tako. Ja ne kažem da platonističke forme ne postoje. Modeli i konstrukcije, te intelektualne mape stvarnosti, nisu uvek pogrešni; pogrešni su samo u pojedinim specifičnim slučajevima primene

na stvarnost. Poteškoća je u sledećem: a) što ne znate unapred (već tek naknadno) *gde* mapa greši, i b) što te greške mogu da imaju ozbiljne posledice. Ti modeli su poput potencijalno korisnih lekova koji imaju malo-brojne i nepredvidljive ali vrlo ozbiljne nuspojave.

Ograničenje platonizma je ona eksplozivna granica na kojoj se platonistički način razmišljanja susreće s haotičnom stvarnošću, gde jaz između onoga što znate i onoga što mislite da znate postaje opasno veliki. Upravo tu nastaje Crni labud.

PREDOSADNO DA BI SE O TOME PISALO

Filmski režiser Lukino Viskonti vodio je računa, bar tako kažu, o tome da kada glumci pokažu na zatvorenu kutiju u kojoj se navodno nalaze dragulji, u njoj zaista budu pravi dragulji. To je verovatno efikasan način da se glumci podstaknu na uverljivost, ali mislim da su Viskontijevi razlozi poticali i iz čistog smisla za estetiku i autentičnost – možda mu nije bilo u redu da zavarava gledaoca.

Ovo je esej koji izražava jednu osnovnu ideju; nije nikakvo recikliranje niti prepakivanje tuđih misli. Esaj je u načelu impulsivna meditacija, a ne naučni izveštaj. Zato se izvinjavam ako u ovoj knjizi preskačem par očiglednih tema, iz uverenja da bi ono o čemu je meni predosadno da pišem i čitaocu moglo biti odviše dosadno da čita (takođe, izbegavanje dosadnog može pomoći i da se proseje nebitno).

Priča ništa ne košta. Neko ko je pohađao previše predavanja iz filozofije (ili možda nedovoljno) mogao bi staviti primedbu da prizor Crnog labuda ne poništava teoriju da su *svi labudovi beli*, pošto ta crna ptica tehnički gledano i nije labud, jer je belina suštinska odlika labuda. Odista, oni koji previše čitaju Vitgenštajna (i pisanija o pisanijima o Vitgenštajnu) mogu imati utisak da su jezički problemi važni. Sigurno jesu važni za napredovanje i ugled na odseku za filozofiju, ali mi, praktičari i donosioci odluka u stvarnom svetu, tako nešto *ostavljamo za vikend*. Kao što objašnjavam u poglavlju “Neizvesnost lažnog“, takvi fini detalji, uprkos znatnoj intelektualnoj privlačnosti, nemaju nikakve ozbiljne implikacije od ponedeljka do petka, za razliku od supstancijalnijih (ali zanemarenih) pitanja. Ljudi u učionicama koji se ne suočavaju često sa situacijama u kojima treba doneti odluku u uslovima neizvesnosti, ne shvataju šta je važno a šta ne – čak ni oni koji izučavaju neizvesnost (ili *naročito* oni koji izučavaju neizvesnost). Ono što zovem praksom neizvesnosti može biti piraterija, robne špekulacije, profesionalno kockanje, rad u nekim ograncima mafije

ili pak obično preduzetništvo. Stoga grmim protiv sterilnog skepticizma, onog s kojim ne možemo uraditi ništa, kao i protiv prekomerno teoretskih jezičkih problema koji su dobar deo moderne filozofije učinili veoma irelevantnom za, kako se to podrugljivo naziva, širu javnost. (U prošlosti, bila ona dobra ili loša, retki filozofi koji nisu mogli sami da se izdržavaju zavisili su od podrške mecene. Današnji akademici apstraktnih disciplina zavise od mišljenja kolega, bez spoljnih provera, uz povremene patološke ispade pretvaranja međusobnih rasprava u uskogruda i razmetljiva nadmetanja u dokazivanju veštine. Kakvi god bili nedostaci starog sistema, makar je osiguravao *nekakve* standarde relevantnosti).

Filozofkinja Edna Ulman-Margalit je otkrila nedoslednost u ovoj knjizi i zamolila me da opravdam zašto koristim baš metaforu Crnog labuda za opisivanje nepoznatog, apstraktnog i neodređenog nepoznatog – i belih gavranova, ružičastih slonova ili stanovnika pred istrebljenjem na udaljenoj planeti koja kruži orbitom Tau Cetija.* Zaista me je uhvatila na delu. Kontradikcija odista postoji; ova knjiga jeste priča, jer sam pre za to da koristim upravo priče za ilustraciju naše lakovernosti prema pričama i naše sklonosti opasnom narativnom sažimanju.†

Da biste zamenili jednu priču, potrebna vam je druga priča. Metafore i priče su (avaj) daleko moćnije od ideja; a i lakše ih je zapamtiti i zabavnije čitati. Ako sam se namerio na ono što nazivam narativnim disciplinama, najbolje oružje mi je naracija.

Ideje dolaze i prolaze, priče ostaju.

ZAKLJUČAK

Zver na koju sam se ustremio u ovoj knjizi nije samo zvonasta kriva, ni statističar koji sam sebe zavarava, niti platonistički učenjak kome su potrebne teorije da se zamajava. To je poriv da se usredsredimo na ono što po nama ima smisla. Život na ovoj planeti danas zahteva mnogo više imaginacije nego što je mi po prirodi imamo. Nama manjka imaginacije i gušimo je i u drugima.

Primitićete da se u ovoj knjizi ne oslanjam na zversku metodu prikupljanja selektivnih potkrepljujućih dokaza. Iz razloga koje objašnjavam

* Tau Ceti – zvezda u sazvežđu Cetus. (*Prim. prev.*)

† Metafora crnog labuda uopšte nije novijeg datuma – iako se obično pripisuje Poperu, Milu, Hjumu i drugima, ja sam je odabrao zato što korespondira s antičkom idejom o retkoj ptici. Rimski pesnik Juvenal govori o „ptici retkoj poput crnog labuda“ – *rara avis in terris nigroque simillima cygno*.

u poglavlju 5, to preterivanje s primerima nazivam naivnim empirizmom – jer nizanje anegdota odabranih tako da potkrepljuju neku priču ne predstavlja dokaz. Svako ko traži potvrde priče pronaći će ih dovoljno da zavara sam sebe – a bez sumnje i svoje kolege.* Ideja o Crnom labudu zasniva se na strukturi slučajnosti u empirijskoj stvarnosti.

Da sumiram: ja u ovom (ličnom) eseju stavljam glavu na panj iznoseći tvrdnju, protivnu mnogim našim misaonim navikama, da našim svetom dominira ekstremno, nepoznato i vrlo neverovatno (neverovatno po merilima našeg trenutnog znanja) – a da mi, istovremeno, provodimo vreme ćaskajući o sitnicama, usredsređeni na ono što je poznato i što se ponavlja. To ukazuje na potrebu da se kao polazište uzmu ekstremni događaji, umesto što se tretiraju kao izuzeci koji se guraju pod tepih. Takođe iznosim još smeliju (i još iritantniju) tvrdnju da će, uprkos napretku i širenju našeg znanja – ili možda upravo *zbog* tog napretka i širenja – budućnost biti sve manje predvidljiva, a čini se kako su se i ljudska priroda i društvene „nauke“ urotile da to sakriju od nas.

Mapa poglavlja

Redosled ove knjige sledi jednostavnu logiku; teče od onoga što se može nazvati čistom literaturom (po temi i obradi) do onoga što se može smatrati potpuno naučnim (po temi, ne po načinu na koji je obrađeno). U prvom delu i početku drugog dela najzastupljenija je psihologija; biznisom i prirodnim naukama bavim se najviše u drugoj polovini drugog i u trećem delu. U prvom delu, „Antibiblioteka Umberta Eka“, govorim uglavnom o tome kako percipiramo istorijske i tekuće događaje i kakvih distorzija ima u toj percepciji. U drugom delu, „Prosto nepredvidljivo“, govorim o našim greškama u predviđanju budućnosti i slabo pominjanim ograničenjima nekih „nauka“ – kao i o tome šta činiti s tim ograničenjima. U trećem delu, „Ti sivi labudovi ekstremistanski“, zalazim dublje u analizu ekstremnih događaja, objašnjavam kako se dobija zvonasta kriva (ta velika intelektualna prevara) i iznosim ideje u prirodnim i društvenim

* Naivni empirizam je i kada se u prilog nekom argumentu navodi serija elokventnih citata mrtvih autoriteta. Ako potražite, uvek možete naći nekoga ko je smislio iskaz koji dobro zvuči i govori u prilog vašem stanovištu – kao što je, o svakoj temi, moguće naći i misao nekog drugog mrtvog mislioca koja govori potpuno suprotno. Skoro svi citati koje navodim a nemaju veze s Jogijem Berom (Piter Lorens „Jogi“ Bera – čuveni američki bejzbol igrač i trener, *prim. prev.*), potiču od ljudi s kojima se ne slažem.

naukama neodređeno grupisane pod odrednicom *kompleksnost*. Četvrti deo, „Kraj“, biće vrlo kratak.

Pisanje ove knjige mi je donelo neočekivano mnogo zadovoljstva – u stvari, gotovo da se sama napisala – i nadam se da će i čitaoci imati takvo iskustvo. Priznajem da sam se, posle nužnih ograničenja aktivnog života ispunjenog transakcijama, navukao na ovo povlačenje u svet čistih ideja. Nakon objavljivanja ove knjige, nameravam da se na neko vreme povučem iz meteža javnog života kako bih u potpunom miru i tišini razmišljao o svojim filozofsko-naučnim idejama.

Prvi deo

ANTIBIBLIOTEKA UMBERTA EKA ILI KAKO TRAŽIMO POTVRDU

Pisac Umberto Eko spada u malobrojne intelektualce koji poseduju enciklopedijsko znanje, pronicljivi su i nisu dosadni. On poseduje i veliku ličnu biblioteku (s trideset hiljada knjiga) i posetioce deli u dve kategorije. U prvoj su oni koji reaguju sa: „Auu! Sinjore *professore dottore* Eko, kakvu biblioteku imate! Koliko ste ovih knjiga pročitali?“, a u drugoj su oni – vrlo mala manjina – koji shvataju kako suština privatne biblioteke nije da „dodatno hrani ego“, nego da bude istraživačko oruđe. Nepročitane knjige su znatno dragocenije od pročitanih. Biblioteka bi trebalo da sadrži što više *onoga što ne znate*, u meri u kojoj vam finansijske mogućnosti, hipotekarni krediti i trenutno krizno tržište nekretnina dozvoljavaju da nagomilate. Što ste stariji, to ćete prikupljati više znanja i više knjiga, a s polica će vas preteće posmatrati sve veći broj nepročitanih dela. Zaista, što više znate, to su duži nizovi knjiga koje niste pročitali. Nazovimo tu zbirku nepročitanih knjiga *antibiblioteka*.

Skloni smo da se prema sopstvenom znanju ophodimo kao prema ličnom vlasništvu koje treba štititi i braniti – jer je znanje ukras koji nam omogućava uspon u hijerarhiji. Ta sklonost da se omalovažava Ekoov senzibilitet prema biblioteci tako što se pažnja poklanja poznatom, predrasuda je koja se proteže i na naše mentalne aktivnosti. Ljudi ne idu naokolo noseći antibiografije u kojima su naveli šta nisu studirali ili iskusili (to umesto njih pričaju konkurenti), ali bilo bi lepo da to rade. Baš kao što je potrebno da logiku biblioteke izvrnemo naglavačke, radićemo i na

okretanju znanja naglavce. Imajte na umu da Crni labud proizlazi iz našeg nerazumevanja verovatnoće iznenađenja i nerazumevanja onih nepročitanih knjiga, zato što ono što znamo shvatamo preozbiljno.

Nazvaćemo, stoga, antiintelektualca – osobu koja se fokusira na nepročitano i trudi se da svoje znanje ne tretira kao bogatstvo, čak ni kao posed ili sredstvo za podizanje samopouzdanja – skeptičnim empiristom.

Poglavlja u ovom delu bave se pitanjem kako mi, ljudi, tretiramo znanje – i favorizovanjem onoga što smo čuli nad onim što smo iskusili. Poglavlje 1 predstavlja Crnog labuda kroz priču o mojoj sopstvenoj opsesiji. Glavnu razliku između dve vrste slučajnosti izneću u poglavlju 3. Nakon toga, u poglavlju 4, ukratko se vraćam problemu Crnog labuda u njegovom izvornom obliku: našoj sklonosti da izvodimo opšte zaključke na osnovu onoga što vidimo. Potom raščlanjujem aspekte tog izvornog oblika problema Crnog labuda: a) *konfirmacijsku grešku (grešku u potvrđivanju)*, odnosno sklonost da nezasluženo nipodaštavamo onaj netaknuti deo biblioteke (tendencija da vidimo ono što potvrđuje naše znanje, a ne naše neznanje) – u poglavlju 5; b) *narativnu zabludu*, to jest to samoobmanjivanje pričama i anegdota (u poglavlju 6); c) kako nas emocije ometaju u zaključivanju (poglavlje 7); i d) *problem s nemim dokazima*, što se odnosi na trikove kojima istorija skriva od nas Crne labudove (poglavlje 8). U poglavlju 9 raspravljam o pogubnoj zabludi izgradnje znanja na temelju sveta igara.

ŠEGRTOVANJE EMPIRIJSKOG SKEPTIKA

*Anatomija Crnog labuda – Trio neprozirnosti – Čitanje knjiga unatrag
– Retrovizor – Sve postaje objašnjivo – Uvek razgovaraj s vozačem
(oprezno) – Istorija ne puzi; ona skače – „Bilo je tako neočekivano“ –
Spavati dvanaest sati*

Ovo nije autobiografija, te ću preskočiti prizore iz rata. Zanimario bih te prizore i da je reč o autobiografiji. Kako ne mogu da se nadmećem s akcionim filmovima ili memoarima avanturista koji su znamenitiji od mene, držaću se onoga što mi je specijalnost: slučajnosti i neizvesnosti.

ANATOMIJA CRNOG LABUDA

Istočna obala Sredozemlja zvana Libanonsko gorje, više od hiljadu godina je bila dom preko deset različitih sekti, etniciteta i verovanja koji su opstajali u čarobnom skladu. To područje je više bilo nalik velikim gradovima istočnog Sredozemlja (zvanog Levant) nego oblastima u unutrašnjosti Bliskog istoka (naime, bilo je lakše putovati morem nego kopnom po planinskim terenima). Gradovi Levanta su, po svojoj prirodi, bili trgovački. Ljudi su se u međusobnom ophođenju držali jasnog protokola održavajući mir koji je pogodovao trgovini, a bilo je i intenzivnog mešanja različitih

zajednica. Taj hiljadugodišnji mir povremeno bi prekidala samo sitna trvenja *unutar* muslimanskih i hrišćanskih zajednica, a sukobi između hrišćana i muslimana bili su retki. I dok su gradovi bili trgovački i pretežno helenistički, u planinskim oblastima živele su sve moguće verske manjine koje su, po sopstvenom priznanju, izbegle pred vizantijskom i muslimanskom ortodoksijom. Planinski teren bio je idealno sklonište od prevladavajuće struje, ali izbegli bi tu nalazio novog neprijatelja – drugog izbeglicu s kojim se nadmetao za istu krševitu nekretninu. Tamošnji mozaik kultura i religija vrednovao se kao uzor suživota: hrišćani svih vrsta (maroniti, Jermeni, grčko-sirijski vizantijski pravoslavci, čak i vizantijski katolici, a uz njih i šaćica rimokatolika koji tu ostadoše posle krstaških ratova), muslimani (šiiti i suniti), druzi i nešto Jevreja. Podrazumevalo se da su se tamošnji narodi naučili toleranciji. Sećam se da su nas u školi učili kako smo kudikamo civilizovaniji i mudriji od pripadnika balkanskih zajednica čije lokalno stanovništvo ne samo da se suzdržava od kupanja, nego je i lak plen u borbama između različitih frakcija. Situacija je, činilo se, bila u stabilnoj ravnoteži proistekloj iz istorijske sklonosti ka napretku i toleranciji. Izrazi *ravnoteža* i *tolerancija* često su se koristili.

Moje poreklo s obe strane je grčko-sirijsko – ta zajednica bila je poslednje vizantijsko uporište u severnoj Siriji koja je obuhvatala i današnji Liban. Vizantince su na lokalnim jezicima zvali „Rimljani“ – *Roumi* (mnostvo *Roum*). Poreklom smo iz maslinarskog kraja podno Libanonskog gorja, odakle smo u planine proterali hrišćane maronite u istorijskoj bici kod Amijuna, sela mojih predaka. Od invazije Arapa u sedmom veku, živeli smo u trgovačkom miru s muslimanima, a libanski maronitski hrišćani s planina su nas tek ponekad uznemiravali. Prema nekakvom (doslovno) vizantijskom sporazumu između arapskih vladara i vizantijskih careva, uspevali smo da plaćamo poreze obema stranama i da uživamo dvostruku zaštitu. Zato smo i mogli da živimo u miru i gotovo bez krvoprolića preko hiljadu godina. Poslednje istinske nevolje dolazile su nam od problematičnih krstaša u kasnijem periodu, a ne od arapskih muslimana. Arapi, koje je, činilo se, zanimalo samo ratovanje (i pesništvo), a potom i otomanski Turci, kojima je, činilo se, bilo na umu samo ratovanje (i zadovoljstvo), prepustili su nama da se bavimo nezanimljivom trgovinom i bezopasnijim oblicima učenjaštva (poput prevođenja tekstova s aramejskog i grčkog).

Zemlja nazvana Liban kojoj nenadano pripadosmo po padu Otomanskog carstva početkom dvadesetog veka, činila se kao stabilno rajsko mesto. Ona je, uz to, bila skrojena kao prevashodno hrišćanska zemlja. Ljudima su na brzinu utuvili u glavu da je nacionalna država njihov

entitet.* Hrišćani su sami sebe uverili da su na izvoru i u središtu onoga što se uopšteno naziva zapadnom kulturom, s prozorom okrenutim ka Istoku. Bio je to klasičan primer statičnog razmišljanja, jer niko nije računao na razlike u stopi nataliteta pojedinih zajednica i smatralo se da će hrišćani ostati u većini. Pošto su Levantinci dobili rimsko državljanstvo, Sveti Pavle, Sirijac, mogao je slobodno da putuje antičkim svetom. Ljudi su se osećali povezanim sa svime što su smatrali vrednim povezivanja. To mesto bilo je izuzetno otvoreno prema svetu, s vrlo naprednim životnim standardom, ekonomijom koja je cvetala i s umerenom klimom sličnom kalifornijskoj, dok su se nad Sredozemljem uzdizale snegom prekrivene planine. Privlačilo je raznovrsne špijune (i sovjetske i zapadne), prostitutke (plavuše), pisce, pesnike, trgovce drogom, avanturiste, kompulsivne kockare, tenisere, après-skijaše i trgovce – redom profesije koje se nadopunjuju. Mnogi su se ponašali kao da su iz nekog starog filma o Džemu Bondu, kao iz vremena kad su plejboji pušili, pili i, umesto da idu u tere-tanu, posećivali dobre krojače.

Nije izostalo ni glavno obeležje raja: taksisti su, navodno, bili uljudni (premda se ne sećam da su i prema meni bili takvi). Pravo govoreći, iz današnje perspektive, ovo mesto možda i nije bilo takav raj kakvim ga pamte.

Bio sam odviše mlad da iskusim zadovoljstva koja je nudio, budući da sam postao buntovni idealista i vrlo rano razvio asketske sklonosti – razmetanje bogatstvom bilo mi je odurno, i bio sam alergičan na jurnjavu za imetkom i opsesiju novcem, svojstvene levantskoj kulturi.

Kao tinejdžer, jedva sam dočekao da odem u metropolu s manje tipova u stilu Džemsa Bonda. Ipak, sećam se nečeg posebnog u tamošnjoj intelektualnoj sredini. Pohađao sam francusku gimnaziju čiji su učenici bili među najuspešnijima u sticanju *bakalaureata* čak i u predmetima kao što je francuski jezik. U gimnaziji se govorio prilično čist francuski: levantska hrišćanska i jevrejska aristokratija (od Istanbula do Aleksandrije), poput plemićkog sloja predrevolucionarne Rusije, kao govorni i pisani jezik staleža koristila je književni francuski. Najprivilegovaniji, poput mojih dedova, odlazili su na školovanje u Francusku – deda po ocu, moj imenjak, 1912. godine, a deda po majci, 1929. godine. Dve hiljade godina ranije, isti instinkt za jezičku distinkciju nagonio je snobovske levantske patricije

* Čudesno je koliko brzo i delotvorno možete da izgradite nacionalnost sa zastavom, nekoliko govora i nacionalnom himnom; i dan-danas izbegavam termin Libanac, i radije koristim manje restriktivnu odrednicu Levantinac.

da pišu na grčkom umesto na narodnom aramejskom. (Novi zavet napisan je na lošem lokalnom aristokratskom grčkom kojim se govorilo u našoj prestonici Antiohiji, zbog čega je Niče izrekao kako je „Bog govorio loš grčki“.) Po zamiranju helenizma, oni su prihvatili arapski. Tako se ovo mesto, već nazivano rajskim, stalo pominjati kao čudesno raskršće onoga što se površno označava istočnom i zapadnom kulturom.

POSTUPAJ U SKLADU SA UVERENJIMA

Etika mi je formirana kada sam, kao petnaestogodišnjak, završio u zatvoru pošto sam u nekakvom studentskom buntu (navodno) napao policajca komadom betona. Incident je neobično zakomplikovala okolnost da je tadašnji ministar unutrašnjih poslova, osoba zadužena da uguši našu pobunu, bio moj deda. Jedan demonstrant je ustreljen kada se policajac, udaren kamenom u glavu, uspaničio i otvorio nasumičnu vatru na nas. Bio sam u srcu pobune, silno zadovoljan kad su me uhapsili, za razliku od mojih prijatelja koji su se plašili i zatvora i roditelja. Toliko smo prepali vladu, da nam je jamčila amnestiju.

To što sam jasno iskazivao spremnost da delujem u skladu sa uverenjima, da ni pedalj ne ustuknem kako ne bih „uvredio“ druge ili im zasmetao, imalo je očiglednih prednosti. Bio sam srdit i nisam mario šta moji roditelji (i deda) misle o meni. Oni su se, zato, prilično uplašili *mene*, te nisam mogao priuštiti sebi da se povučem, čak ni da trepnem. Da sam umesto otvorenog iskazivanja neposlušnosti prikriivao svoje učešće u pobuni (a tako su postupili mnogi moji prijatelji) i da su me raskrinkali, siguran sam da bi se prema meni ophodili kao prema crnoj ovci. Jedno je formalna neposlušnost prema autoritetima, recimo nekonvencionalno odevanje – ono što sociolozi i ekonomisti nazivaju jeftinim signaliziranjem – a sasvim druga stvar je dokazati svoju volju prelaskom s reči na dela.

Stric se nije mnogo obazirao na moje političke ideje (one dođu i prođu), ali besneo je što sam ih koristio kao izgovor da se odevam neuredno. Nedostatak elegancije nekog člana uže porodice za njega je bio ravan smrtnoj uvredi.

To što su svi znali za moje hapšenje donelo mi je još jednu bitnu korist – mogao sam da izbegnem uobičajene spoljašnje znake adolescentske pobune. Otkrio sam da je, pokažete li kako ste spremni da odete dalje od puste priče, mnogo delotvornije biti „razuman“ i ponašati se kao dobar dečko. Možete sebi dozvoliti saosećajnost, popustljivost i ljubaznost ako pokatkad, kad se to od vas najmanje očekuje, ali potpuno opravdano,

nekoga tužite ili zgazite, tek toliko da pokažete kako ste kadri da delujete u skladu sa uverenjima.

Iščezli raj

Libanski „raj“ je nestao naglo, posle nekoliko ispaljenih metaka i minobacačkih granata. Nekoliko meseci iza mog boravka u zatvoru, posle gotovo trinaest vekova zadivljujućeg etničkog suživota, niotkuda dođe Crni labud i pretvori raj u pakao. Između hrišćana i muslimana započeo je žestok građanski rat u kome su na stranu muslimana stale i palestinske izbeglice. Rat je bio brutalan, jer su se zone sukoba nalazile u gradskom središtu, a većina borbi se vodila u stambenim četvrtima (moja srednja škola je od ratne zone bila daleko tek par stotina metara). Sukob je potrajao preko deceniju i po. Neću previše zalaziti u detalje u opisima. Možda je baš zbog otkrića vatrenog i moćnog oružja nešto što bi u doba mača predstavljalo tek napetost preraslo u spiralu nekontrolisanog ratovanja u stilu „oko za oko“.

Osim fizičke štete (koju je, pokazalo se, lako nadoknaditi uz pomoć nekoliko motivisanih spoljnih dobavljača, podmitljivih političara i naivnih akcionara), rat je skinuo dobar deo glazure sofisticiranosti zbog koje su levantski gradovi tokom tri milenijuma bez prekida bili središte veličanstvenog intelektualnog razvoja. Hrišćani su to područje počeli da napuštaju još u vreme otomanske imperije – oni koji su se preselili na Zapad preuzeli su zapadna imena i uklopili se. Njihovo iseljenje se sada ubrzalo. Broj kulturnih ljudi pao je ispod kritičnog nivoa. To mesto se najednom pretvorilo u vakuum. Odliv mozgova je teško preokrenuti, te je deo stare prefinjenosti možda i nepovratno izgubljen.

Zvezdana noć

Kada sledeći put nestane struje, uperite pogled u nebo kako biste pronašli utehu. Nećete ga prepoznati. U Bejrutu je za vreme rata često nestajalo struje. Pre nego što su ljudi pokupovali generatore za ličnu upotrebu, jedna strana noćnog neba bila je jasna, jer na nju nije padalo svetlo. Taj deo grada bio je najudaljeniji od zone sukoba. Ostavši bez televizije, ljudi su se dovozili tamo i posmatrali bleskove noćnih bitaka. Rizik da ih raznese minobacačka granata činio im se prihvatljivijim od dosadne i jednolične večeri. Dakle, zvezde ste mogli videti jasno kao na dlanu. U srednjoj školi su me učili da su planete u stanju *ravnoteže* pa nismo morali da se brinemo

hoće li nas strefiti neka zvezda. Mene je to neprijatno podsećalo na neke druge priče koje su nam pričali, one o „jedinствenoj istorijskoj stabilnosti“ Libana. I sama ideja o pretpostavljenoj ravnoteži me je uznemiravala. Gledao bih sazvežđa na nebu ni sam ne znajući u šta da verujem.

ISTORIJA I TRIO NEPROZIRNOSTI

Istorija je neprozirna. Vidi se samo ono što ona izrodi, ali ne i scenario nastajanja događaja, generator istorije. Naše razumevanje istorijskih događaja je u samoj svojoj osnovi manjkavo, jer ne vidimo šta je, tačno, u kutiji, kako mehanizam radi. Generator istorijskih događaja razlikuje se od samih događaja, otprilike kao što se umovi bogova ne mogu sagledati tek posmatranjem njihovih dela. Veoma je verovatno da ćete pogrešno protumačiti njihove namere.

Ta neusklađenost se može uporediti s razlikom između hrane koju vam posluže u restoranu i procesom koji se odvija u kuhinji restorana. (Kad sam poslednji put bio na kasnom doručku u jednom kineskom restoranu u Ulici Kanal u donjem Menhetnu, video sam pacova kako izlazi iz kuhinje.)

Suočen s istorijom, ljudski um otkriva tri svoje slabosti. Ja ih nazivam *trio neprozirnosti*. To su:

- a. Zabluda o razumevanju, ili kako svi misle da znaju šta se događa u svetu koji je složeniji (ili neuređeniji) nego što shvataju;
- b. Retrospektivno izobličavanje, ili kako zbivanja procenjujemo tek pošto se dogode, kao u retrovizoru (istorija izgleda jasnije i organizovanije u istorijskim knjigama nego u empirijskoj stvarnosti); i
- c. Precenjivanje proverenih podataka i hendikep autoritativnih i učernih ljudi, posebno kada kategorizuju, odnosno „platonizuju“.

Niko ne zna šta se događa

Prva slabost od pomenute tri jeste patologija razmišljanja po kojoj je svet u kome živimo razumljiviji, objašnjiviji, pa tako i predvidljiviji nego što to uistinu jeste.

Odrasli su mi stalno ponavljali da će se rat, koji je na kraju potrajao bezmalo sedamnaest godina, završiti za „samo nekoliko dana“. I u tu prognozu su bili prilično uvereni: dokaz je i broj ljudi koji su kraj rata čekali po hotelskim sobama i u drugom privremenom smeštaju na Kipru, u Grčkoj, Francuskoj i drugde. Jedan moj stric je ponavljao kako

su bogati Palestinci, kojima se to desilo trideset godina ranije, izbeglištvo u Liban smatrali *veoma privremenim rešenjem* (većina ih, posle šezdeset godina i dalje živi tamo). Ipak, kad sam ga upitao hoće li tako biti i s našim sukobom, odgovorio je: „Ne, naravno da neće. Liban je drugačiji; oduvek je bio drugačiji.“ Ono što je važno za druge nekako se nije odnosilo i na njega.

Slepilo za proticanje vremena od kog je patio taj sredovečni izbeglica prilično je raširena boljka. Kasnije, odlučivši se da zaobiđem prognanikovu opsesiju ličnim korenima (koreni prognanika pomalo preduboko prodiru u njihovu ličnost), bacio sam se na proučavanje izbegličke literature, upravo da ne bih upao u zamku sveprožimajuće i opsesivne nostalgije. Te su izbeglice, izgleda, bile zatočene među uspomena na svoje idilično poreklo – sedeći u društvu drugih talaca uspomena razgovarale su o starom kraju, uz tradicionalnu hranu i narodnu muziku u pozadini. Neprestano su prebirali po glavi verzije koje se nisu poklapale sa stvarnošću, alternativne scenarije koji bi, da su se odigrali, sprečili istorijske lomove. Na primer: „Da šah nije za premijera postavio onog nesposobnjakovića, još bismo bili tamo.“ Kao da je iza datog istorijskog loma stajao konkretan uzrok, pa se i katastrofa mogla izbeći uklanjanjem *tog* specifičnog uzroka. Tako, od svakog prognanika na kog sam naišao izvlačio sam priču o njegovom ponašanju u izbeglištvu. Svi su se, gotovo po pravilu, isto ponašali.

Stalno slušamo priče bez kraja o kubanskim izbeglicama koje su šezdesetih godina, po dolasku Kastrovog režima na vlast, s napola spakovanim koferima odlazile u Majami „na nekoliko dana“. Isto je i s Irancima u Parizu i Londonu koji su 1978. godine izbegli iz Islamske Republike, uvereni da odlaze na kraći godišnji odmor. Tek nekolicina ih se danas, posle četvrt veka, i dalje nada povratku. Mnogi Rusi izbegli 1917. godine, poput književnika Vladimira Nabokova, pronašli su utočište u Berlinu, možda i da bi se mogli brzo vratiti u domovinu. Sam Nabokov je čitav život proveo u improvizovanom smeštaju, u bedi i luksuzu istovremeno, da bi kraj života dočekao u hotelu Montreux Palace na Ženevskom jezeru.

U svim tim pogrešnim prognozama bilo je i ponešto od priželjkivanja, zaslepljenosti usled nade, ali postojao je i problem uviđanja. Dinamika libanskog sukoba bila je izvesno nepredvidljiva, ali rasuđivanja posmatrača događaja imala su zajednički imenitelj: gotovo svi kojih su se ta zbivanja ticala, bili su uvereni da znaju šta se događa. Svakoga dana bilo je dešavanja koja se nikako nisu uklapala u njihove prognoze, ali oni nisu mogli da dokuče kako su ih prevideli. Većinu onog što se dogodilo, da su

se rukovodili prošlošću, mogli su smatrati potpuno suludim. Ipak, ništa od toga im nije izgledalo suludo *pošto* bi se dogodilo. Istu takvu zabludu u spoznaji video sam i kasnije, na planu poslovnog uspeha i finansijskog tržišta.

Istorija ne puzi – ona skače

Kasnije, kada sam se, uobličavajući svoje ideje o percepciji nasumičnih događaja, prisjećao ratnih zbivanja, stekao sam snažan utisak da su naši umovi predivne mašine za objašnjavanje, u stanju da gotovo svemu pridaju značenje, sposobni da pronađu objašnjenja za razne fenomene, a načelno nesposobni da prihvate ideju o nepredvidljivosti. Pomenuti događaji bili su neobjašnjivi, ali inteligentni ljudi su smatrali da mogu ponuditi uverljivo objašnjenje za njih – naknadno. Povrh toga, što je osoba inteligentnija, objašnjenje bolje zvuči. Veću strepnju izaziva činjenica da se sva ta uverenja i procene čine logički suvislim i doslednim.

I, tako, napustio sam mesto zvano Liban još kao tinejdžer, ali kako sam za sobom ostavio brojne rođake i prijatelje, i dalje sam ga posećivao, posebno u periodima primirja. Rat se nije odvijao u kontinuitetu – borbe su prekidane „trajnim“ rešenjima. U tim smutnim vremenima osećao sam dublju vezu sa svojim korenima. Imao sam poriv da se vratim i pružim podršku onima što su ostali u Libanu, koje su često demoralisali tuđi odlasci. Oni su zavideli svojim prijateljima koje su viđali samo u tim srećnijim periodima, a koji su ekonomsku i ličnu sigurnost mogli potražiti na drugom mestu i u zemlju dolaziti samo o praznicima, tokom povremenih zatišja u sukobu. Izvan Libana, nisam uspevao da radim ili čitam dok ljudi umiru, ali – paradoksalno je – ti događaji su me manje opterećivali kad bih se našao u Libanu, i tada sam se mogao posvetiti svojim intelektualnim preokupacijama bez griže savesti. Zanimljivo je da su ljudi tokom rata vrlo često priređivali zabave i da im je apetit za luksuznim stvarima porastao, što je posete činilo privlačnijim, uprkos borbama.

Bilo je i nekoliko teških pitanja. Kako je iko mogao predvideti da će se ljudi koji su delovali kao uzor tolerancije preko noći pretvoriti u najokorelije varvare? Zašto je promena bila tako nagla? Isprva sam mislio da rat u Libanu, za razliku od drugih sukoba, možda zaista nije bilo nemoguće predvideti, i da su Levantinci kao rasa previše komplikovani e da bi se mogli razumeti. Kasnije sam, razmatrajući sve velike istorijske događaje, polako počeo da uviđam kako njihova nepredvidljivost nije nikakva njima svojstvena odlika.

Levant je bio svojevrsni masovni proizvođač posledičnih događaja kojima se niko nije nadao. Je li iko predvideo da će hrišćanstvo postati dominantna religija u mediteranskom basenu, kasnije i u čitavom zapadnom svetu? Rimski hroničari toga doba preskočili su novu religiju – istoričare hrišćanstva zbunjuje to što se ova religija ne pominje u ranim zapisima. Izgleda da je među tadašnjim umnim ljudima bilo premalo onih koji su ideje tobožnjeg jevrejskog jeretika shvatali dovoljno ozbiljno da uopšte pomisle kako bi one mogle ostaviti traga na potomstvo. Isus iz Nazareta se, u zapisima iz tog vremena, pominje na samo jednom mestu – u *Judejskim ratovima* Josifa Flavija – a moguće je da je i to tek naknadni pomen za koji je zaslužan kakav pobožni prepisivač. Šta je s rivalskom religijom koja se pojavila nekoliko vekova kasnije – ko je predvideo da će gomila konjanika za samo nekoliko godina proširiti svoje carstvo i islamski zakon od Južne Azije do Španije? Širenje islama (njegovog trećeg izdanja, da tako kažemo), čak i više od uspona hrišćanstva, bilo je prožeto potpunom nepredvidljivošću, i naglost promena je prenerazila mnoge istoričare što su proučavali tadašnje zapise. Za primer, Žorža Dibija zaprepastila je brzina kojom je levantinski helenizam, koji je trajao gotovo čitav milenijum, zbrisan „jednim udarcem mača“. Pol Vejn, koji je Dibija nasledio na mestu šefa Katedre za istoriju na Collège de France, govorio je da se religije šire „kao bestseleri“ – a to poređenje upućuje na nepredvidljivost. Ta vrsta diskontinuiteta u hronologiji nije olakšala posao istoričarima: brižljivim i detaljnim istraživanjem istorije nećete bogzna šta naučiti o načinu na koji funkcioniše – samo ćete se zavarati da je razumete.

Istorija i društva ne puze nego napreduju skokovito, od jednog do drugog sloma, uz tek poneka kolebanja. Ipak, mi (i istoričari) volimo da verujemo u predvidljivo, u sitne, postupne korake napred.

Svojevremeno mi je na pamet pala ideja koja me još uvek drži, o tome da smo mi velika mašina za osvrtanje unatrag i da su ljudi odlični u samo-obmanjivanju. Taj poremećaj mi se iz godine u godinu čini sve izvesnijim.

Dragi dnevnice: o istoriji koja teče unazad

Događaji nam se ukazuju na iskrivljen način. Razmislite o prirodni informacija: od miliona, možda čak i milijardi sitnih činjenica koje se mogu doznati pre nekog događaja, samo će se nekoliko njih kasnije pokazati relevantnima za vaše razumevanje tog događaja. Pošto vam je pamćenje ograničeno i filtrirano, skloni ste da pamтите one podatke koji se naknadno usklade s činjenicama, osim ako niste poput naslovnog junaka iz kratke Borhesove priče „Funes ili

pamćenje“, koji ništa ne zaboravlja, osuđen, izgleda, da živi s teretom rastuće gomile neobrađenih informacija. (Ne uspeva dugo tako da poživi.)

Dočaraću vam svoj prvi susret s retrospektivnim izobličanjem. U detinjstvu sam bio neumeren, možda čak i nestalan, ali prvu fazu rata proveo sam u podrumu, dušom i telom posvećujući se knjigama svih vrsta. Škola je bila zatvorena, a napolju su pljuštale minobacačke granate. Boravak u podrumu je dozlaboga dosadan. Isprva sam brinuo samo o tome kako da pobedim dosadu i šta sledeće da pročitam* – premda se u čitanju usled nedostatka drugih aktivnosti ne uživa kao kad se čita po sopstvenom izboru. Kako sam hteo da postanem filozof (što me još uvek drži), smatrao sam da, radi te budućnosti, moram sebe naterati da izučavam tuđe ideje. Okolnosti su me podstakle da proučavam teorijske i opšte uvide u ratove i sukobe i pokušam da proniknem u ždrelo istorije, u mehanizme tog ogromnog generatora događaja.

Iznenadujuće je, ali knjiga koja je najviše uticala na mene nije bila iz filozofske branše, već je nastala iz pera jednog novinara, Vilijama Širera. Bio je to *Berlinski dnevnik: kazivanja stranog dopisnika, 1934-1941* (*Berlin Diary: The Journal of a Foreign Correspondent, 1934-1941*). Širer je bio radijski dopisnik i proslavio se knjigom *Uspom i pad Trećeg Rajha* (*The Rise and Fall of the Third Reich*). Učinilo mi se da *Dnevnik* nudi neobičnu perspektivu. Do tada sam već bio pročitao Hegelova, Marksova, Tojnbijeva, Aronova i Fihteova dela (ili čitao o njima) o filozofiji istorije i o njenim svojstvima i mislio sam da imam kakvu-takvu predstavu o dijalektici, u meri u kojoj je u tim teorijama bilo nečega što bi se dalo razumeti. Nisam mnogo toga shvatao, sem da istorija ima nekakvu logiku i da se stvari razvijaju kroz kontradikciju (ili suprotnosti) na način koji je uzdigao čovečanstvo u više društvene oblike – otprilike je tako bilo predloženo. Te ideje bile su užasavajuće slične teoretisanju o libanskom ratu koje sam slušao oko sebe. Kad mi neko postavi ono smešno pitanje: „Koje su knjige uobličile vaše mišljenje?“, i dan-danas ga iznenadim odgovorom da me je upravo ta knjiga (doduše, slučajno) najviše naučila filozofiji i teorijskoj istoriji, i, videćete, nauci, jer mi je otkrila razliku između razmišljanja unapred i naknadnog uviđanja.

Kako? Autor je u *Dnevniku* težio da događaje opiše *onako kako su se odigravali*, a ne kako su naknadno sagledani. Tavorio sam u podrumu, a nad mojom glavom se istorija bučno odvijala (zvuk minobacačkih granata

* Benoa Mandelbrot, koji je imao slično iskustvo u gotovo istom životnom dobu, premda oko četiri decenije ranije, svoju ratnu epizodu pamti kao niz dugih, rastegnutih perioda ubitačne dosade isprekidanih kratkim trenucima ekstremnog straha.

držao me je budnim po celu noć). Bio sam tinejdžer, a odlazio sam na sahrane školskih drugara. Spoznao sam istoriju, ni u kom pogledu teorijski, i čitao o nekome ko ju je očigledno doživljavao onako kako se događala. Trudeći se da u glavi provrtim nekakav filmski prikaz budućnosti, uvideo sam da to i nije tako jednostavno. Shvatio sam: kad bih o tim događajima počeo da pišem naknadno, činili bi se, pa... više *istorijski*. Bilo je razlike između *pre* i *posle*.

Širer je, navodno, dnevnik vodio ne znajući šta će se sledeće desiti, kada konačni ishod događaja još nije iskrivio podatke kojima je raspola-gao. Komentari su mu pokatkad bili prilično prosvetljujući, posebno oni o francuskom uverenju da je Hitler prolazni fenomen, čime se mogla obja-sniti nespремnost Francuza i potonja munjevita kapitulacija. Ni u jednom trenutku se nije činilo mogućim da razaranje dosegne tolike razmere.

Za razliku od našeg, vrlo nestabilnog pamćenja, dnevnik je izvor nepromenljivih, manje-više neposredno zabeleženih činjenica; to nam omogućava da se usredsredimo na percepciju neiskvarenu naknadnom revizijom i da događaje kasnije proučavamo u njihovom sopstvenom kontekstu. Ponavljam, navodna metoda deskripcije događaja bila je važnija od samog događaja. Zapravo, verovatno su Širer i njegovi urednici pomalo „varali“, jer knjiga je objavljena 1941. godine, a po mom saznanju, izdavači objav-ljuju tekstove za širu čitalačku publiku, umesto verne prikaze stanja uma autora bez retrospektivnih izobličenja. (Kada kažem da su „varali“, mislim da su u trenutku objavljivanja knjige iz teksta uklonili elemente koji se nisu pokazali relevantnim za kasniji sled događaja, predočavajući samo ona zbivanja koja su bila potencijalno zanimljivija čitaocima. Tekst se uistinu može ozbiljno izobličiti u uredničkom procesu, posebno ako je urednik jedan od onih koje smatraju „dobrim urednikom“.) Ipak, susret sa Širerovom knjigom probudio je u meni intuiciju o funkcionisanju isto-rije. Eto, čovek bi pomislio da su ljudi na početku Drugog svetskog rata slutili da se dešava nešto izuzetno važno. Nimalo.*

* Istoričar Nil Ferguson pokazao je da je sukob, uprkos svim standardnim procenama razvoja događaja uoči Prvog svetskog rata u kojima se pominju „rastuća napetost“ i „sve veća kriza“, izbio iznenada. Kao neizbežnog su ga videli samo istoričari starije generacije, i to u retrospektivi. Ferguson je svoju ideju potkrepio mudrim empirijskim argumentom: proučio je cene carskih obveznica koje su obično formirane i na osnovu investitorskih predviđanja finansijskih potreba vlade i očekivanja sukoba, pošto ratovi dovode do ozbiljnih deficita. Međutim, na osnovu cena tih obveznica nije se moglo zaklju-čiti da se rat očekivao. Ova studija, između ostalog, lepo pokazuje kako proučavanjem cena možemo steći lep uvid u prošlost.

Ispostavilo se da je Širerov dnevnik prava vežbanka iz dinamike neizvesnosti. Hteo sam da postanem filozof, ne znajući tada od čega većina filozofa živi. Ta moja ideja odvela me je u avanturu (možda pre u avanturističko praktično bavljenje neizvesnošću) i nagonila da se umesto filozofiji posvetim matematici i nauci.

Obrazovanje u taksiju

Poslednju, treću slabost, prokletstvo spoznaje, predstavicu na sledeći način. Svog dedu, nekadašnjeg ministra odbrane, kasnije i ministra unutrašnjih poslova i zamenika premijera u prvim ratnim danima, pažljivo sam posmatrao – pre nego što je njegova politička uloga izbledela. Uprkos svom položaju, činilo se da o tome šta će se desiti nije znao mnogo više od svog vozača, Mihaila. Ali Mihail je, za razliku od dede, uvek imao isti komentar na dešavanja – „Bog zna“ – a pronalaženje smisla prepuštao je višim instancama.

Primetio sam da veoma inteligentne i upućene osobe nisu bile ni u kakvoj prednosti u davanju prognoza u odnosu na taksiste, ali je među njima postojala ključna razlika. Taksisti su smatrali da ne razumeju stvari koliko učeni ljudi – nisu bili stručnjaci i dobro su to znali. Niko ništa znao nije, ali misleća elita je smatrala da ipak zna više od ostalih samim tim što je misleća elita i ako joj pripadate automatski znate više od onih koji joj ne pripadaju.

Sumnjive vrednosti mogu biti i informacije, ne samo znanje. Zapazio sam kako su svi, do u najsitnijih detalja, bili upućeni u aktuelna dešavanja. Novine su u toj meri identično izveštavale, da ste, što ste ih više čitali, dobijali sve manje informacija. Ipak, svi su izgarali od želje da saznaju svaku činjenicu, te su čitali svako novo novinsko izdanje i slušali sve radio-stanice – kao da im naredno izveštavanje donosi bitan odgovor. Ljudi su postali prave enciklopedije podataka o tome ko se s kim sastao i šta je koji političar rekao kom političaru (i kakvim tonom: „Je li bio prijatniji nego inače?“). Zalud su se trudili.

KLASTERI

Tokom libanskog rata uočio sam i da su novinari skloni da se okupljaju – ne obavezno oko određenog stava, ali često oko istog analitičkog okvira. Smatraju jednako važnim isti skup okolnosti i stvarnost redukuju u iste kategorije: još jedna manifestacija platonizma, odnosno želje da se

stvarnost razdeli u jasne oblike. Ono što Robert Fisk naziva „hotelskim novinarstvom“ dodatno je osnažilo tu mentalnu zarazu. Liban, koji se u negdašnjim novinskim krugovima smatrao delom Levanta (odnosno istočnog Sredozemlja), naglo je postao deo Bliskog istoka – kao da ga je neko preneo bliže pesku Saudijske Arabije. Ostrvo Kipar, stotinak kilometara udaljeno od mog sela na severu Libana, s gotovo identičnom hranom, crkvama i navikama, iznenada je postalo deo Evrope (naravno, ta podela se prenela i na stanovništvo Libana i Kipra). Podelu na Sredozemlje i ne-Sredozemlje (odnosno, na maslinovo ulje i maslac), sedamdesetih godina iznenada je zamenila podela na Evropu i ne-Evropu. Kako je islam kriterijum te podele, gde strpati autohtone hrišćane (ili Jevreje) koji govore arapski? Svrstavanje u kategorije je nužnost, ali kad se kategorije smatraju definitivnim, onda je ono patološko jer sprečava ljude da uvide proizvoljnost tih kategorija a kamoli da ih revidiraju. Krivac za to bila je zaraza. Da ste razdvojili stotinu slobodoumnih, pronicljivih novinara tako da nezavisno jedan od drugog sagledavaju iste činioce, dobili biste stotinu različitih mišljenja. Međutim, novinari su izveštavali kao da u maršu slede jedan drugog, što je značajno suzilo dimenzionalnost njihove misli – poklopili su mišljenja i isticali iste uzorke. Potražimo primer izvan libanske priče – svi današnji novinari se pozivaju na „burne osamdesete“, kao da se ta decenija izdvajala po nečemu. A za vreme internet mehura s kraja devedesetih, novinari su se pozivali na iste sulude pokazatelje navodnih kvaliteta bezvrednih kompanija ne bi li objasnili ogromnu potražnju za njihovim akcijama.*

Da biste shvatili na šta mislim kada govorim o proizvoljnosti kategorija, razmotrite političku polarizaciju. Sledeći put kada neki Marsovac poseti Zemlju, pokušajte da mu objasnite zašto su pobornici legalne likvidacije fetusa u majčinoj materici ujedno protivnici smrtne kazne. Ili probajte da mu predočite zašto bi oni koji se slažu s abortusom trebalo da prihvate i veće poreze, ali i da se protive snažnoj vojsci. Zašto oni koji ističu pravo na seksualnu slobodu moraju da budu protiv individualne ekonomske slobode?

Apsurdnost grupisanja uočio sam još kao sasvim mlad. Farsični splet okolnosti doveo je do toga da su u pomenutom građanskom ratu u Libanu hrišćani počeli da zagovaraju slobodno tržište i kapitalistički

* U poglavlju 10 predočiću vam neke dovtljive kvantitativne testove kojima je dokazano takvo grupisanje. U njima je pokazano da je, po mnogo čemu, razlika u mišljenjima zapanjujuće manja od razlike između prosečnog mišljenja i istine.

sistem – odnosno, postali su „desničari“, novinarskim rečnikom opisano – dok su islamisti postali socijalisti, čime su zaslužili podršku komunističkih režima. (U *Pravdi*, novinama komunističkog režima, nazivani su „borcima protiv ugnjetavanja“, premda su kasnije, po ruskoj okupaciji Avganistana, Amerikanci bili ti koji su hteli saradnju sa Osamom bin Ladenom i njegovom muslimanskom braćom.)

Najbolji način da se dokaže proizvoljnost pomenutih kategorija i njihov zarazni uticaj jeste podsećanje na to koliko često se sastav tih klastera ili grupacija menjao u prošlosti. Današnje savezništvo hrišćanskih fundamentalista i jevrejskog lobija verovatno bi zbunilo intelektualca iz devetnaestog veka – bilo je to vreme kada su hrišćani bili antisemiti, a muslimani zaštitnici Jevreja, koji su im bili draži od hrišćana. Libertarijanci su bili levičari. Meni je, kao probabilisti, zanimljivo kako određena grupacija koja isprva podržava jednu ideju, pod uticajem slučajnog događaja sklapa savez s drugom grupacijom što podržava sasvim drugu ideju, usled čega se dva cilja stapaju i ujedinjuju... do iznenadnog razdvajanja.

Kategorizacija neizbežno vodi u redukciju složenosti koja je realna. Taj nepokolebljivi platonizam koji sam definisao u predgovoru manifestacija je generatora Crnih labudova. Svako pojednostavljivanje sveta oko nas može imati eksplozivan ishod, pošto isključuje pojedine izvore neizvesnosti; dovodi nas u zabludu o tome kako je svet istkan. Na primer, moglo bi vam pasti na pamet da su radikalni muslimani (i njihove vrednosti) vaši saveznici protiv komunističke pretnje, te biste mogli podržati njihov napredak... sve dok ne pošalju dva aviona u donji Menhethn.

Par godina po početku Libanskog rata, kao dvadesetdvođodišnjak i student na Vortonu, susreo sam se s idejom efikasnih tržišta – po njoj, trgovina hartijama od vrednosti nikako ne može doneti profit jer je reč o finansijskim instrumentima koji automatski obuhvataju sve raspoložive podatke. Javne informacije zato mogu biti potpuno beskorisne, naročito biznismenu, jer cene već mogu da obuhvate sve takve informacije, a podaci koji su vam dostupni kad i milionima drugih ne daju vam nikakvu prednost. Vrlo je verovatno da će sto ili nekoliko stotina miliona korisnika pomenutih javnih informacija već ranije kupiti te hartije od vrednosti, podižući im cenu. Tada sam digao ruke od čitanja novina i gledanja televizije, dobivši tako na slobodnom vremenu (i to ne malo, recimo sat ili više dnevno, dovoljno da pročitam još stotinu knjiga godišnje, knjiga koje počinju da se gomilaju nakon par decenija). Ipak, ovaj argument nije bio jedini razlog za moju načelnu tvrdnju u ovoj knjizi da se valja kloniti novina, jer ćemo kasnije razmotriti i druge prednosti izbegavanja

toksičnosti informacija. Isprva je to bio izvrstan izgovor da izbegavam trivijalnosti poslovanja, savršen alibi, jer ničeg zanimljivog nisam nalazio u detaljima poslovnog sveta – neelegantnog, jednoličnog, pompeznog, pohlepnog, neintelektualnog, sebičnog i dosadnog.

Gde je središte zbivanja?

Ni dan danas nije mi jasno kako je neko ko je planirao da bude „filozof“ ili da se „naučno bavi filozofijom istorije“ završio u poslovnoj školi i to ni manje ni više nego u Vortonu. Ali tamo sam shvatio da neupućeni i nedovoljno svesni dešavanja nisu samo beznačajni političari iz neke male i zaostale zemlje (i njihovi vozači-filozofi po imenu Mihailo). Ljudi u malim zemljama i *ne treba* da znaju šta se događa, zar ne? Ali ja sam video sledeće: direktori najmoćnijih korporacija dolazili su u jednu od najprestižnijih poslovnih škola na svetu, u najmoćnijoj državi u istoriji čovečanstva, da govore o tome kako zarađuju za život i postojala je mogućnost da ni oni nisu znali šta se događa. Zapravo, meni to nije uopšte bila samo mogućnost. Osećao sam kako mi se kičma savija pod težinom epistemološke arogancije ljudskog roda.*

Postao sam opsesivan. Otprilike u to vreme postao sam svestan predmeta svog interesovanja – *krajnje neverovatnog posledičnog događaja*. Uviđao sam da ta ideja koncentrata sreće ne zaluđuje po pravilu samo lepo odevene, testosteronom nabijene direktore korporacija nego i veoma učene osobe. Ta spoznaja preobrazila je mog Crnog labuda od problema biznismena koji imaju ili nemaju sreće u problem znanja i nauke. Došao sam na ideju da su pojedini naučni rezultati – time što potcenjuju uticaj krajnje neverovatnog (ili nas navode na to da ga zanemarujemo) – ne samo beskorisni u stvarnom životu, već i da bi mnogi od njih mogli biti generatori Crnih labudova. Nisu to samo taksonomske greške zbog kojih možete pasti na ispitu iz ornitologije. Počeo sam da uviđam posledice te ideje.

3,5 KILOGRAMA KASNIJE

Četiri i po godine pošto sam diplomirao na Vortonu (i nabacio 3,5 kilograma), 19. oktobra 1987. godine, krenuo sam kući iz kancelarije investicione banke Credit Suisse First Boston u centru Menhetna, prema Aper Ist Sajdu. Hodao sam polako, kao u bunilu.

* Tada sam shvatio da se najveća snaga sistema slobodnog tržišta krije u činjenici da čelnici kompanija ne moraju da znaju šta se događa.

Toga dana prisustvovao sam traumatičnom finansijskom događaju: najvećem krah u tržišta u (savremenoj) istoriji. Dodatnu traumu izazvala je činjenica da se slom dogodio kad smo mislili da smo dovoljno napredovali da, sa svim onim pametno zborećim ekonomistima zavedenim platonizmom (i njihovim lažnim formulama utemeljenim na zvonastoj krivnoj), možemo da sprečimo, ili barem da predvidimo i kontrolišemo, velike potrebe. Slom nije čak bio ni reakcija na neke vesti. Samo dan ranije, niko nije mogao ni zamisliti nešto takvo – da sam upozorio na takvu mogućnost, proglasili bi me ludakom. Bio je to po svemu Crni labud, samo što tada još uvek nisam znao za taj pojam.

Na Park aveniji naleteo sam na kolegu Demetrijusa i baš kada smo otpočeli razgovor, neka vrlo uznemirena žena, ne mogavši da se suzdrži, prekinu naš razgovor: „Hej, zar vas dvojica ne znate šta se događa?“ Ljudi na ulici su bili kao omamljeni. Nešto ranije, video sam nekolicinu ljudi u prostoriji za trgovanje u banci da tiho jecaju. Dan sam proveo u epicentru događanja, gde su ljudi u šoku jurili unaokolo poput zečeva pred svetlom automobilskih farova. Kad sam stigao kući, nazvao me je rođak Aleksis da mi kaže kako se njegov sused koji je živeo sprat iznad ubio bacivši se kroz prozor svog stana. Ne zgrozih se na to – događaj me je podsetio na Liban, s jednom razlikom: zgranula me je činjenica da finansijski problemi mogu da ubiju volju za životom u nekome mnogo lakše nego rat (finansijske poteškoće i prateća poniženja mogu dovesti do samoubistva, dok se za rat ne bi moglo reći da to čini direktno).

Strepeo sam od Pirove pobede: dobio sam intelektualnu zadovoljštinu, ali bojao sam se da sam isuviše u pravu i da mi se sistem ruši pod nogama. Ja izvesno nisam želeo da toliko budem u pravu. Nikada neću zaboraviti pokojnog Džimija P. koji je, prateći kako mu se topi neto vrednost, napola u šali molio cenu na ekranu da se zaustavi.

Ali baš tad, na tom mestu, shvatio sam da mi nije stalo do novca. Iskustvo sam najčudniji osećaj u životu – zaglušujući zvuk fanfara u meni je obznanjivao da sam *u pravu*, toliko je bio glasan da su mi kosti treperile. Nisam ga posle toga nisam osetio i nikad ga neću moći opisati onima koji ga nisu iskusili. Bio je to fizički osećaj, mešavina, možda, radosti, ponosa i užasa. I osećao sam da sam dobio potvrdu. Kakvu?

Godinu ili dve po dolasku na Vorton, razvio sam preciznu, ali neobičnu specijalnu veštinu: kladenje na retke i neočekivane događaje, iz *platonističkog zabrana*, koje su platonistički „stručnjaci“ smatrali „nezamislivim“. Platonistički zabran je mesto na kome naše predstave o realnosti prestaju da važe, ali mi toga nismo svesni.

Brzo sam našao redovni posao na polju „kvantitativnih finansija“. Postao sam i kvant i mešetar – kvant je vrsta industrijskog naučnika koji primenjuje matematičke modele neizvesnosti na finansijske (i socioekonomske) podatke i kompleksne finansijske instrumente. Ali, ja sam bio sušta suprotnost kvantu: proučavao sam mane i ograničenja tih modela tražeći *platonistički zabran* tamo gde su ti modeli prestajali da funkcionišu. Upustio sam se i u spekulativno trgovanje: nisam samo pričao o njemu – to je neuobičajeno za kvantove, jer nisu smeli da se upuštaju u rizike, pošto im je zadatak bio da analiziraju, a ne da donose odluke. Bio sam uveren da sam potpuno nekompetentan da predvidim tržišne cene – ali i da su ostali, u načelu, isto tako nekompetentni, samo to ne znaju, ili ne znaju da se tako upuštaju u goleme rizike. Mnogi mešetari su samo „skupljali novčiće ispred parnog valjka“*, izlažući se retkom događaju s krupnim posledicama i, nesvesni toga što rade, spavajući kao bebe. Moj posao bio je jedini izbor za nekog ko misli da mrzi rizik, da je svestan rizika i vrlo neupućen.

Pored toga, ispostavilo se da je tehnička sprema koja ide uz profesiju kvanta (mešavina primenjene matematike, inženjerstva i statistike), pored praktične primene, vrlo korisna za nekog ko je želeo da postane filozof.†

Pre svega, provedete li nekoliko decenija eksperimentišući s ogromnim količinama podataka, upuštajući se u rizike na osnovu tih studija, lako uspevate da uočite elemente u tkanju sveta koje platonizovani „mislilac“ – previše indoktriniran ili zaplašen – ne vidi. Takođe, to mi je omogućilo da izgradim formalan i sistematski način razmišljanja, umesto da se vežem za neproverene priče. Na kraju, činilo se da su filozofija istorije i epistemologija (filozofija znanja) neodvojive od empirijskih nizova podataka u vremenu, odnosno sleda brojeva tokom vremena, što je neka vrsta istorijskog dokumenta s brojkama umesto slovima. A brojke je lako obraditi na

* U originalu „picking pennies in front of a streamroller“. Ovaj izraz je skovao Taleb. (*Prim. prev.*)

† Specijalizovao sam se za komplikovane finansijske instrumente zvane derivati, za koje je neophodna viša matematika – ali greške koje pri tome nastaju ukoliko primenite pogrešne matematičke aparate su najveće. Ta oblast je bila nova i dovoljno privlačna da doktoriram u njoj.

Karijeru nisam mogao izgraditi pukim kladenjem na Crne labudove – za to nije bilo dovoljno trgovačkih prilika. S druge strane, mogao sam da izbegavam rizike u vezi s Crnim labudovima i da zaštitim svoj portfelj od velikih gubitaka. Dakle, da bih eliminisao zavisnost od slučajnosti, usmerio sam se na tehničke disfunkcionalnosti između zamršenih finansijskih instrumenata i – otklonivši rizike retkih događaja – koristio stvorene prilike, pre nego što je moja konkurencija tehnološki napredovala. Kasnije tokom karijere otkrio sam lakši način zaštite (i manje zavisn od slučajnosti) velikih portfelja od Crnog labuda.

računar. Proučavanje povесnih podataka budi u vama svest da se istorija kreće unapred, a ne unazad, i da je zbrkanija od svojih narativnih prikaza. Cilj epistemologije, filozofije istorije i statistike jeste razumevanje istina, istraživanje mehanizama koji ih stvaraju i razdvajanje pravilnosti od slučajnosti u istorijskim pitanjima. Sve te oblasti bave se pitanjem čovekovog znanja, samo što, da se tako izrazim, ne obitavaju u istoj zgradi.

Psovka kao izraz nezavisnosti

Te noći, 19. oktobra 1987. godine, spavao sam dvanaest sati u cugu.

Teško mi je bilo da prijateljima, koji su svi redom na neki način bili pogođeni slomom tržišta, opišem pomenuti osećaj da sam u pravu. Tadašnji bonusi su bili tek delić današnjih, ali ako bi moj poslodavac, banka Credit Suisse First Boston, i finansijski sistem poživali do kraja godine, mogao sam se nadati dodatku u visini godišnje stipendije naučnog saradnika na univerzitetu. To se ponekad naziva „novac s kojim kažete: j...te se“, što je izraz, koji, uprkos svojoj neotesanosti, označava svotu što vam omogućava život u stilu viktorijanskog gospodina, oslobođenog ropskog dirinčenja za platu. To je psihološki stimulans: novac nije dovoljan da postanete razmaženi bogataš, ali je dostatan da vam omogući da odaberete novo zanimanje ne razmišljajući previše o njenoj finansijskoj isplativosti. Pruža vam zaštitu od mentalne prostitucije i slobodu od spoljnog autoriteta svake vrste. (Ne teže svi nezavisnosti u istoj meri: uvek me iznova začudi koliko je onih koje su zaprepašćujuće visoki prihodi učinili još gorim laskavcima, kako je jačala njihova potčinjenost klijentima i poslodavcima i zavisnost od zaradivanja još više novca.) Iako, po nekim standardima, to i nije bila velika para, doslovce me je izlečila od svih finansijskih ambicija – i posramila, kad god bih vreme predviđeno za učenje trošio na jurnjavu za materijalnim bogatstvom. Skrećem pažnju na to da je izraz *j...te se* povezan sa razgaljujućom mogućnošću da ga izgovorite *pre* nego što zalupite slušalicu.

U to vreme, bilo je sasvim uobičajeno da mešetari razbiju telefon kad izgube novac. Neki su lomili stolice, stolove ili šta god je stvaralo buku. Jednom je jedan mešetar u prostoriji za trgovanje čikaške berze pokušao da me zadavi – tek četvorica radnika obezbeđenja su uspela da ga odvuču. Pobesneo je jer sam stajao na mestu koje je smatrao „svojom teritorijom“. Ko bi želeo da ostavi takvo okruženje? Uporedite to s ručkovima u sumornoj univerzitetskoj menzi gde profesori uglađenih manira razmatraju najnoviju spletku na odseku. Zato sam ostao kvant i mešetar (još uvek sam u tim vodama), samo što sam se tako organizovao da radim minimalno, ali

intenzivno (zabavljajući se, pri tome). Bavim se pretežno tehničkim aspektima, ne prisustvujem poslovnim „sastancima“, izbegavam društvo „ambicioznih“ i onih u odelima koji ne čitaju knjige, a, u proseku, na svake tri godine rada, uzmem jednu godinu „slobodno“, da popunim praznine u naučnoj i filozofskoj kulturi. Da bih polako iskristalisao svoju ideju, namerio sam da postanem *flâneur*, profesionalni mislilac, da sedim po kaficima, šetam se odvojen od radnog stola i organizacionih struktura, da spavam koliko god mi je potrebno, da čitam bez mere i da nikome ne dugujem nikakvo objašnjenje. Hteo sam da me ostave na miru da bih, sitnim koracima, izgradio čitav sistem rasuđivanja utemeljen na ideji o Crnom labudu.

Filozof iz limuzine

Rat u Libanu i slom iz 1987. godine činili su se identičnim. Postalo mi je očigledno da praktično svi imamo nekakvu mentalnu slepu mrlju za sagledavanje uloge takvih događaja: kao da ljudi nisu bili u stanju da vide te džinove, ili da su ih zaboravljali munjevitom brzinom. Odgovor mi je bio pred nosom: bilo je to psihološko, možda i biološko, *slepilo*. Problem nije ležao u prirodi događaja, već u načinu na koji smo ih percipirali.

Za kraj ovog autobiografskog preludijuma, ispričaću jednu priču. Nisam imao jasno određenu specijalnost (izvan redovnog posla), niti sam je želeo. Kada bi me na koktelima pitali čime se bavim, bio sam u iskušenju da im odgovorim: „Ja sam *skeptični empirista i čitalac-flâneur*, neko ko je duboko posvećen proučavanju ideja.“ Ali obično bih pojednostavio odgovor i rekao da sam vozač limuzine.

Jednom su me na preookeanskom letu premestili u prvu klasu, kraj moćne gospođe u skupoj odeći, pretrpane zlatom i draguljima, koja nije prestajala da jede orahe (možda je bila na dijete siromašnoj ugljenim-hidratima), insistirala na vodi marke Evian, čitajući, pri tome, evropsko izdanje *The Wall Street Journala*. Uporno je pokušavala da, na lošem francuskom, zapodene razgovor sa mnom, pošto je videla da čitam knjigu (na francuskom) sociologa-filozofa Pjera Burdjea, koja se – kakve li ironije! – bavila obeležjima socijalnih razlika. Rekoh joj (na engleskom) da sam vozač limuzina, s ponosom ističući da vozim isključivo „veoma visoku“ klasu. Ništa više nije prekinulo ledenu tišinu do kraja putovanja, i premda sam osećao napetost, mogao sam na miru da čitam.

JEVGENIJIN CRNI LABUD

*Ružičaste naočare i uspeh – Kako je Jevgenija prestala da se udaje
za filozofe – Rekao sam vam*

Pre pet godina, Jevgenija Nikolajevna Krasnova bila je nepoznata, nije dotad objavila nijedno književno delo a imala je neobičnu prošlost. Bila je naučnica (neurolog) koja je pokazivala zanimanje za filozofiju (prva tri supruga bila su filozofi), i u svoju tvrdoglavu francusko-rusku glavu utu-vila je da će svoje ideje i istraživanja izlagati u književnoj formi. Teorije je zaodevala u priče, uz pregršt autobiografskih komentara. Izbegavala je novinarska okolišanja u savremenom pripovedanju („Jednog vedrog aprilskog jutra, Džon Smit je izašao iz kuće...“). Sve strane dijaloge, nave-dene na izvornom jeziku, pratio je prevod kao titl uz filmove. Razgovore na lošem italijanskom odbijala je da sinhronizuje na loš engleski.*

Nijedan izdavač ne bi joj posvetio ni minut svoga vremena, da tada nije vladalo izvesno zanimanje za onu nekolicinu naučnika koji su uspe-vali da se izražavaju polurazumljivim rečenicama. Nekoliko izdavača je pristalo na razgovor s njom, nadajući se da će odrasti kao pisac i napisati „naučno-popularnu knjigu o svesti“. Privukla im je dovoljno pažnje da

* Njen treći muž bio je italijanski filozof.

je odbiju uz uljudno sročeno pismo i koji uvredljiv komentar namesto da se odluče za mnogo uvredljivije i prezrivije ćutanje.

Izdavače je zbulio njen tekst. Nije umela da im odgovori ni na osnovno pitanje: „Da li spada u beletristiku ili faktografsko prozno delo?“, niti je u obrascima izdavača za predlog izdanja umela da objasni kome je ta knjiga namenjena. „Morate znati ko je vaša čitalačka publika“, napominjali su. „Amateri pišu za sebe, a profesionalci za druge.“ Rečeno joj je i da se prilagodi određenom žanru, jer „knjižari ne vole da ih zbunjuju i žele da znaju na koje mesto da smeste knjigu na polici“. Jedan urednik je, zaštitnički, dodao: „Ovo će se, draga moja, prodati u samo deset primeraka, uključujući i one koje će kupiti vaši bivši muževi i članovi vaše porodice.“

Pet godina ranije pohađala je jedan izvikani kurs pisanja koji joj se smučio. Činilo se da se „dobro pisanje“ svodi na poštovanje proizvoljnih pravila koja su prerasla u Sveto pismo, ojačana potvrdom onog što nazivamo iskustvom. Pisci koje je upoznala nastojali su da se usklade s onim što se smatralo uspešnim: redom su pokušavali da podražavaju priče objavljivane u prethodnim izdanjima časopisa *The New Yorker* – ne shvatajući da se veći deo onog što se smatra novim po definiciji ne može uobličavati po ugledu na stara izdanja tog časopisa. Jevgeniji se čak činilo da bi i s formom kratke priče bila samo jedna u nizu pisaca sa autorske montažne trake. Instruktor kursa, blag ali izričit u svojim procenama, rekao joj je da je izgubljen slučaj.

I, tako, Jevgenija je postavila ceo rukopis *Priče o rekurziji*, svoje najvažnije knjige, na internet. Tamo je tekst našao svoje malobrojne čitaoce, među njima i pronicljivog vlasnika male, nepoznate izdavačke kuće, koji je nosio naočare s ružičastim okvirima i govorio primitivnim ruskim jezikom (uveren da ga govori tečno). Pristao je na njene uslove: tekst će biti objavljen bez ikakvih uredničkih korekcija. Udovoljavanje njenim strogim zahtevima u pogledu uredničkog uobličavanja teksta omogućilo mu je da joj ponudi neuobičajeno malu autorsku proviziju – toliko malo je mogao sebi dozvoliti da izgubi. Pristala je jer nije imala izbora.

Jevgeniji je trebalo pet godina da od „egomanijaka bez ikakvog pokrića, tvrdoglavog i teškog za saradnju“ postane „istrajna, odlučna, predana i nepokolebljivo nezavisna“. Njena knjiga je sticala popularnost polako, i naposljetku se pretvorila u jedan od onih velikih i neobičnih uspeha u istoriji književnosti, s prodajom od više miliona primeraka, uz hvalospeve kritičara. Izdavačka kuća, nekoć tek početnička, prerasla je u veliku korporaciju, s (ljubaznim) momkom na recepciji koji dočekuje ljude na ulazu u glavnu kancelariju. Knjiga joj je prevedena na četrdeset jezika (čak i na

francuski). Njenu sliku možete videti svuda. Govore da je pionir nečeg što se naziva škola usklađenosti. Izdavači sada imaju teoriju po kojoj „vozači kamiona koji čitaju knjige, ne čitaju knjige pisane za vozače kamiona“ i smatraju da „čitaoci preziru pisce koji im podilaze“. Sada je jasno: naučni rad može, svojim jednačinama i naučnom terminologijom prikriti trivijalne ili nevažne stvari, dok skladna proza prepušta ideju sudu publike, izlažući je u njenom sirovom obliku.

Jevgenija je prestala da se udaje za filozofe (stalno se nešto raspravljaju), i danas se skriva od medija. Teoretičari književnosti razmatraju brojne naznake neizbežnosti novog stila. Razlika između beletristike i faktografske proze smatra se previše zastarelom da izdrži izazove savremenog društva. Jasno je bilo da se podela na umetnost i nauku mora redefinisati. Naknadnim sagledavanjem, Jevgenijin talenat je bio očigledan.

Mnogi urednici koje je sretala kasnije prigovarali su joj što ih nije posetila, uvereni da bi odmah uočili vrline njenog dela. Za nekoliko godina, neki teoretičar književnosti napisaoće esej „Od Kundera do Krasnove“ dokazujući da se zameci njenog dela mogu naći u Kunderi – njenom pret hodniku koji je kombinovao esej i metakomentare (Jevgenija nikada nije čitala Kunderu, ali je gledala filmsku verziju jedne njegove knjige – u filmu nije bilo komentara). Ugledni stručnjak će skrenuti pažnju na to kako je na svakoj strani Jevgenijine knjige očigledan uticaj Gregorija Bejtsona, koji je u svoje stručne istraživačke radove ubacivao autobiografske epizode. (Jevgenija za Bejtsona nikad nije čula.)

Jevgenijina knjiga je Crni labud.